

Les Bacants

Eurípides

text català de Joan Casas

Institut del Teatre | Edicions

Joan Casas

L'Hospitalet de Llobregat, 1950

Joan Casas (n. 1950) és escriptor, traductor i professor jubilat de l'Institut del Teatre. Ha estat crític i ha dirigit revistes especialitzades. Ha publicat relats, proses, poesia, articles i assaigs breus i ha estrenat diverses peces de teatre. Com a traductor literari té un currículum molt extens de traduccions, teatrals i no teatrals, del francès, el portuguès, l'italià i el grec modern al català. Ha fet així mateix de col·laborador literari en diverses traduccions del rus, el suec i el búlgar, i ha fet adaptacions en vers de tres tragèdies de Sòfocles.

Ha obtingut els premis Víctor Català 1979 de narracions (per *Pols de terrat*), Miquel de Palol 1985 de poesia (per *Tres quaderns*), Ciutat de Palma 1986 de poesia (juntament amb Feliu Formosa, per *Amb efecte*), Ignasi Iglesias 1990 de teatre, i Premi de la Crítica de Serra d'Or (per *Nus*), Ciutat d'Alcoi de teatre 1993 (per *Nocturn corporal*) i Rovira i Virgili d'assaig 2009 (per *Amb la terra a la cintura*).

La seva tasca com a traductor ha estat reconeguda pels premis Giovanni Pontiero 2003 (per *No entris tan de pressa en aquesta nit obscura*, novel·la d'Antonio Lobo Antunes) i Jordi Domènech 2005 (per *Tard, molt tard, de nit entrada*, poemari de Iannis Ritsos).

Les Bacants

Eurípides

Les Bacants

---

text català de Joan Casas

Primera edició: febrer de 2024
© del text en català: Joan Casas
© d'aquesta edició: Institut del Teatre, 2024
Imatge de coberta: Pexel.com

Institut del Teatre de la Diputació de Barcelona
Direcció general: Silvia Ferrando
Plaça de Margarida Xirgu, s/n
08004 Barcelona
www.institutdelteatre.cat

Direcció de la col·lecció: Marc Rosich
Edició i correcció: Marta Borrás
Disseny de col·lecció i maquetació: Txeni Gil
Coordinació de la producció: Subdirecció d'Imatge Corporativa
i Promoció Institucional de la Diputació de Barcelona
Impressió: Departament de Reproducció Gràfica
de la Diputació de Barcelona

ISBN: 978-84-9803-984-9
DL: B 4069-2024

Les Bacants

PERSONES DE L'ACCIÓ

DIONÍS
COR DE BACANTS
TIRÈSIAS
CADME
PENTEU
UN SERVIDOR
MISSATGER
MISSATGER SEGON
AGAVE

L'acció té lloc a Tebes, davant del palau.

PRÒLEG

---

*Entra DIONÍS*¹

DIONÍS:

Soc aquí² a la terra dels tebens, jo, el fill de Zeus,
Dionís, que un dia Sèmele, la filla de Cadme,
va parir amb l'ajuda del llamp.³

He mudat la meva forma divina, i amb aspecte humà
m'acosto a la font de Dirce i a l'aigua de l'Ismèn,⁴ 5
i veig la tomba de la mare, fulminada
aquí mateix, ran de les cases i del palau; les runes
fumejants que coven la flama de Zeus, encara viva,
per la fúria immortal d'Hera contra la meva mare.⁵
Celebro que Cadme tanqués aquest tros de terra, 10
tomba de sa filla; jo mateix l'he envoltat
tot ell de vinya, i l'he amagat sota els pàmpols.⁶

He deixat les terres riques en or de Lídia⁷ i de Frígia,⁸
els altiplans de Pèrsia, batuts pel sol,
les muralles de Bactriana,⁹ i el país tempestejat 15
dels Medes;¹⁰ d'allà he passat a l'Aràbia feliç¹¹
i a tota l'Àsia que s'estén benaurada ran de la mar salobre,¹²
i que ofereix als grecs i als bàrbars, barrejats,
ciutats ben torrejades, un bullidor de gent.

Aquesta d'ara és la primera ciutat grega on vinc. 20
Allà ja he instruït cors de dansaires, i he establert

els meus misteris, per tal de ser un déu que es mostra als homes.
 Però a la terra de Grècia és Tebes la primera
 on he fet brollar alarits de dones,¹³ vestides amb la pell del cérvol,¹⁴
 i al puny el tirs,¹⁵ l'arma guarnida d'heura;¹⁶ 25
 perquè les germanes de la meva mare haurien d'haver estat les últimes
 de negar que Dionís era fill de Zeus,
 i de dir que Sèmele, prenyada per algun desconegut,
 carregava a Zeus la falta dels seus amors
 —bon acudit de Cadme!—, i afegir encara, totes estufades,
 que Zeus havia mort Sèmele per aquesta mentida. 30

Per això les he fiblat amb l'agulló de la follia
 i les he fet sortir de casa. Ara són a la muntanya, delirant.
 Les he obligat a portar l'aparell del meu culte.¹⁷
 I juntament amb elles he embogit també i he fet marxar 35
 totes les altres dones de la ciutat,
 que afegides a les tres filles de Cadme
 seuen ara sota la verdor dels pins, al ras, damunt de les codines.
 Perquè aquesta ciutat ha d'aprendre, tant si ho vol com si no,
 que no ha estat iniciada en els misteris bàquics; 40
 i que jo defenso la meva mare Sèmele
 mostrant-me com el déu que va infantar de Zeus.

Ara resulta que Cadme ha donat a Penteu, fill de la seva filla Agave,
 les prerrogatives del poder reial,
 i aquest fa la guerra als déus,¹⁸ m'exclou 45
 de les libacions, no em recorda mai en els seus precés.
 I per això li he de mostrar que soc un déu,
 a ell i a tots els tebens. Passaré a una altra terra
 quan hagi resolt les coses d'aquí, hi posaré el meu peu
 i mostraré qui soc. Però si la ciutat de Tebes 50
 vol fer tornar de la muntanya les bacants per la força,
 presentaré batalla al capdavant de les mènades¹⁹ armades.
 Per això he adoptat l'aparença d'un home,
 i he mudat en aquesta la meva forma pròpia.
 I ara vosaltres, que heu deixat els vessants del Tmolos,²⁰ baluard de Lídia, 55

vosaltres, la meva escorta, dones que he dut amb mi
de terres bàrbares, vosaltres, ajudants i companyes de viatge,
alceu els panderos de la ciutat de Frígia,
l'invent de Rea, la Gran Mare, i de mi mateix,
veniu al voltant del palau de Penteu, percudiv-los,²¹
perquè la ciutat de Cadme obri els ulls!
Jo me'n vaig amb les bacants als vessants
del Citeró, on ara són, i amb elles dansaré en els cors.

60

PÀRODOS

*Precedides del flautista, entren a l'orquestra les quinze bacants
que formen el cor, agitant els tirsos i percutint els panderos.*

DIONÍS surt.

EL COR:

(Preludi)

Deixant la terra d'Àsia
m'he allunyat del Tmolos sagrat, he seguit 65
el Clamorós²² en una brega dolça, i amb fatiga,
amb una bella fatiga, crido l'evòè²³ per la glòria de Baccos!

Qui hi ha al camí? Qui hi ha al camí? Qui hi ha
a la sala? Que tothom s'aparti, i que
amb boca reverent facin silenci!²⁴ Perquè seguint el ritual 70
cantaré el meu himne a Dionís.

(Estrofa I)

Beneït sigui aquell que, venturós,
sabedor dels misteris dels déus,
santifica la vida i lliura l'ànima
a la santa confraria del déu, 75
i que per les muntanyes, com un bacant,
amb purificacions devotes,
observant els ritus de la Gran
Mare Cíbele,²⁵
brandant amunt el tirs, 80

el cap coronat d'heura,
serveix Dionís.

Aneu, bacants! Aneu, bacants!
Seguiu el Clamorós,
el déu, fill de déu, Dionís, 85
des de les muntanyes de Frígia fins als amples
camins de Grècia, el Clamorós!

(Antístrofa I)

El qual, un dia,
amb els dolors del part,
sa mare va deslliurar 90
quan li volava entorn el tro de Zeus,
i va perdre la vida
cremada pel llamp.
I aleshores Zeus, el fill de Cronos,
li va donar acolliment, 95
enfonsant-lo dins la seva cuixa
i cosint-lo amb fermalls d'or
perquè no el veiés Hera.

Després el va posar al món, quan les Parques
en van acomplir el temps, un déu banyut, un déu-toro,²⁶ 100
i el va coronar amb garlandes
de serps, i per això les mènades,
nodridores de salvatgines,
cenyeixen amb serps els rulls dels seus cabells.

(Estrofa II)

Oh nodrissa de Sèmele, Tebes, 105
posa't corones d'heura!
Guarneix-te de verda carabassina,
i dels seus fruits vermells!
I saluda Baccos arborant
branques de roure o de pi!²⁷ 110
Cobreix les teves vestidures, de pigallada

pell de cérvol, amb flocs de llana blanca
 rinxolada. I entremig dels tirsos aixecats
 purifica't! Tot el món entrarà a la dansa,
 i el Clamorós se'ls endurà, en esbarts, 115
 a la muntanya, la muntanya on ja l'espera
 la multitud de les dones,
 lluny del teler i de les llançadores,
 picades pel fibló de Dionís.

(Antístrofa II)

Esplugues dels Curetes,²⁸ 120
 sagrats cataus natal
 de Zeus a Creta.
 Allà els coribants²⁹ de la triple tiara
 van inventar per a nosaltres
 aquest cercle de cuir tensat. 125
 En l'embat de la dansa
 hi varen afegir les flautes frígies,³⁰
 el plany voluptuós del seu respir; i van posar-lo en mà
 de Rea, la Mare, per sostenir la veu de les bacants.
 Però els escamots de sàtirs enfollits³¹ 130
 obtingueren de la deessa mare aquelles flautes,
 i ara ells les toquen a les danses
 de la festa biennial
 que celebra la joia de Dionís.³²

(Epode)

Que n'és de dolç el déu, que a les muntanyes, 135
 corrent amb els esbarts, rodola a terra
 amb els vestits sagrats,
 la pell de cérvol, perseguint
 la sang del boc, el gust de la carn crua,
 grimpant per les muntanyes de Frígia o de Lídia,³³ 140
 al capdavant de tots, el Clamorós, evoè!
 I la terra regala de llet, de vi,
 de mel de les abelles.

I amb un fum que sembla aquell que fa l'encens de Síria
arbora el bacant la teia encesa, 145
salta amb el tirs,
corre, dansa,
arreplega els perduts,
els agita amb clamors
lliurant al vent els rínxols deslligats! 150
I entremig dels evoès bramula
aquests mots: «Aneu, bacants!
Aneu, bacants!
Al cim del Tmolos de les entranyes d'or,³⁴
canteu el gran Dionís 155
amb retronar de panderos,
canteu amb evoès el déu de l'evoè,
entre les veus
i els crits de llengua frígia,
mentre la sagrada flauta 160
fa ressonar
harmonies sagrades
acompanyant
aquells esbarts que corren
Muntanya amunt! Muntanya amunt! 165
Joioses com el pollí que pastura
al costat de la seva mare,
movent llestes les cames,
dansen les bacants.

PRIMER EPISODI

*Entra el vell endeví TIRÈSIAS, vestit de bacant,
amb la pell de cérvol, l'heura i el tirs, i truca a la porta del casal
de CADME.*

TIRÈSIAS:³⁵

Qui hi ha a la porta? Dignes que surti Cadme³⁶ 170
el fill d'Agènor, aquell que va venir de Sidó
i que va construir les torres d'aquesta ciutat de Tebes.³⁷
Feu-lo anar a buscar! Que li diguin que Tirèsias
el demana. Ell prou que sap perquè he vingut;
sap que jo que soc vell, i ell que ho és més, hem acordat 175
agafar els tirsos, vestir-nos amb la pell del cérvol
i coronar-nos el cap amb fulles d'heura.³⁸

*Surt del palau CADME, així mateix
amb l'abillament bàquic.*

CADME:

Amic estimadíssim! He sentit la teva veu
de dins estant, la veu d'un home savi.³⁹
I em veus aquí que surto amb els vestits del déu. 180
Ens pertoca, atès que és fill d'una filla meva
—Dionís, el déu que s'ha manifestat als homes—
fer tot allò que puguem per augmentar la seva grandesa.

¿On hem d'anar a dansar, on hem de plantar el peu
i sacsejar la blanca cabellera?⁴⁰ Fes-m'ho saber tu, 185
de vell a vell, Tirèsius; tu ets qui sap les coses.
El que és jo, dia i nit, no em cansaria
de picar a terra amb el tirs. Amb el plaer, m'oblido de l'edat.

TIRÈSIAS:

Doncs a mi em passa el mateix.

Jo també em sento jove, i em posaré a dansar. 190

CADME:

Hi anirem en carro a la muntanya?

TIRÈSIAS:

No, que no seria fer al déu l'honor que cal.

CADME:

Jo, que soc vell, t'he de fer doncs de guia?⁴¹

TIRÈSIAS:

El déu, sense fatiga, ens guiarà tots dos.

CADME:

Cap més home de Tebes no dansarà per Baccos? 195

TIRÈSIAS:

Tu i jo tenim senderi, els altres l'han perdut.

CADME:

No perdem més l'estona. Dona'm la mà.

TIRÈSIAS:

Aquí la tens, estreny-la i no la deixis anar.

CADME:

Jo soc home mortal, i no menyspreo els déus.

TIRÈSIAS:

Si es tracta amb déus no s'hi valen sofismes.⁴² 200

Les tradicions, antigues com el temps,
no hi ha pas cap raó que les pugui tombar,⁴³

ni que facis servir la ciència més subtil.

¿Diran que no respecto aquests cabells blancs meus
si surto a dansar així, el front coronat d'heura?

205

El déu no n'ha fet cap de diferència,
a l'hora de la dansa, entre joves i vells.

Vol que tothom l'honori per igual
i no vol saber res d'anys ni de xifres.

CADME:

Com que tu, Tirèsias, no veus aquesta llum,
jo te'n faré paraules de tot el que veuré.⁴⁴

210

Mira: ara Penteu s'acosta corrent cap al palau,
el fill d'Equíon, a qui jo he donat el poder.

Ve molt atabalat! Què ens deu portar de nou?

*Entra PENTEU. Sense adonar-se dels dos vells, s'adreça d'antuvi
als guàrdies i als ciutadans que hi ha davant del palau.*

PENTEU:⁴⁵

Jo era de viatge, lluny d'aquí,
i m'han vingut notícies de desgràcies a Tebes:

215

m'han dit que les esposes fugien de les cases
per fer allò que en diuen bacanals, i que corrien
per boscos i muntanyes, dansant en homenatge
d'aquest déu nouvingut, Dionís, el déu fill, o no sé què.

220

Diu que enmig de les colles hi ha grans copes plenes,
i que les dones van, cadascuna a un racó,

a servir el plaer dels homes

com mènades devotes, això diuen.

Adoren Afrodita, és prou clar, no pas cap Baccos.⁴⁶

225

Jo les he fet agafar, ben lligades de mans

i les he tancades entre els murs de la presó.

Les que encara no hi són, les faré baixar jo de la muntanya:

Ino i Agave, la dona que d'Equíon em va tenir,

i la mare d'Acteó, vull dir Autònoe.⁴⁷ 230
 I quan les tingui les carregaré de cadenes
 i liquidaré el ritu criminal d'aquests transports.

També diuen que ha arribat un estranger,
 un xarlatà, un mentider de Lídia,
 amb llarga cabellera rossa, rullada, perfumada, 235
 galtes color de vi, les gràcies d'Àfrodita als ulls.⁴⁸
 Diuen que es passa els dies i les nits amb les dones joves
 i que els ensenya els misteris orgiàstics.

Doncs si l'agafo i el tanco entre aquests murs,
 se li haurà acabat aixecar el tirs i agitar al vent 240
 la llarga cabellera, perquè li he de tallar el cap.⁴⁹

Ell diu que hi ha un déu que és Dionís,⁵⁰
 que un dia va estar cosit dins la cuixa de Zeus,
 quan aquest, amb el seu llamp, fulminà fill i mare,
 per proclamar la mentida d'haver-se unit amb ell.⁵¹ 245

No mereix la força només per dir això?
 És insolència pura l'estranger, sigui qui sigui.

Però quin altre espectacle veig: Tirèsias, l'endeví
 guarnit amb la pell pigallada d'un cérvol,
 i el meu avi, el pare de ma mare —això sí que fa riure!—, 250
 disfressat de bacant, amb tirs i tot. No penso pas sofrir,
 veure com la vostra vellesa perd el seny.

¿Per què no et treus del cap aquestes fulles, llances el tirs al foc
 i et quedes amb les mans lliures, senyor pare d'aquella que em va posar al món?
 Tu ets l'inspirador de tot això, Tirèsias. Allò que tu voldries, 255
 portant més gent a prop d'aquest déu nouvingut,
 és trobar-te nous guanys amb auguris i sacrificis.

Si els cabells blancs de la teva vellesa no et guardessin
 et faria lligar entremig de les bacants
 com a propagador d'aquests ritus infames. Que es permeti a les dones 260
 tenir accés al suc delitós del raïm dels banquetes,
 demostra que aquests cultes no tenen res de sa.

EL CORIFEU:

Blasfèmia, hoste. ¿No respectes els déus,
ni Cadme, que va semblar aquells homes que brollaren de terra?
¿Tu ets el fill d'Equión,⁵² i no fas honor als teus orígens?

265

TIRÈSIAS:

Quan un home savi recolza el seu discurs
en uns bons fonaments, parlar bé no li costa.

Tu ets enraonat, la llengua et llisca fina,
però en les coses que dius no tens gens de raó.
Un home poderós, audaç, amb bona llengua

270

és una desgràcia per a la ciutat si no té seny.
Aquest déu, el nouvingut, de qui tu et burles,
no saps com arribarà a ser de gran
de cap a cap de Grècia. Sàpigues que en el món
hi ha dos principis: Demèter, la deessa,

275

és la terra, tant se val com en diguis.
La terra nodreix els homes amb coses seques.
En canvi ell, el fill de Sèmele, se'n va a l'extrem contrari:
ha descobert l'element humit en el suc del raïm, i l'ha introduït
entre els homes; allibera els desgraciats

280

del seu dolor —quan són plens del suc de la vinya—,
porta la son, l'oblit dels maldecaps del dia.
No hi ha cap altra droga contra els dolors humans.
Ell, que és un déu, es dona als altres déus en les libacions;
i per això és la causa de tots els béns dels homes.

285

¿I tu encara te'n burles perquè diuen que va ser cosit a la cuixa de Zeus?

Ara et faré veure quin sentit té aquest relat:
quan el va haver salvat del foc del seu llamp,
Zeus es va endur a l'Olimp el déu tot just nascut.

Hera, furiosa, el volia llançar a daltabaix del cel,
però Zeus s'hi va oposar amb un ardit diví:

290

va agafar un tros, un *meros*, de l'èter que envolta la terra
i en va fer una imatge de Dionís, que va donar a Hera
com una penyora, un *homéros*, per salvar el déu autèntic.

Per això diuen que ha crescut a la cuixa —al *merós*— de Zeus⁵³ 295
 Han confós el sentit de les paraules *homéros* i *merós*,
 i s'han inventat una història.

Aquest déu és profètic, perquè el deliri bàquic,
 la divina follia, desperten l'art d'endevinar:
 quan el déu s'apodera intensament del cos dels homes 300
 fa que aquests, delirant, prediguin el futur.

També té la seva part en les funcions d'Ares:
 ¿oi que de vegades el pànic fa fugir una tropa,
 armada i en ordre de combat, sense que els hagi tocat cap llança?
 Doncs aquesta mena de follia prové de Dionís.⁵⁴ 305

També el veuràs al roquissar de Delfos⁵⁵
 saltant a l'altiplà dels cims bessons amb torxes de pi enceses,
 brandant i sacsejant el bàquic ram.

És un déu gran arreu de Grècia. M'has de creure, Penteu!
 No et pensis que el poder dels homes ho és tot al món. 310

I no et tinguis per savi, si allò que tens al cap
 és un pensament malalt. Acull el déu en aquesta terra,
 fes córrer el vi, fes-te bacant, corona't el front.

Certament Dionís no obligarà una dona
 a resistir-se a Cipris:⁵⁶ però cadascuna obrarà 315
 segons la seva natura, com sempre.

T'ho has de mirar així: encara que estigui en ple èxtasi bàquic,
 la dona de natura raonable no es perdrà.

¿Oi que tu estàs content quan s'apinya al teu portal
 una gentada i Tebes exalta el nom de Penteu? 320

Doncs ell també es delecta si se li fa honor.

Per això jo mateix, i Cadme, encara que tu te'n riguis,
 ens posem garlandes d'heura i anirem a dansar.

Una parella amb els cabells blancs? Sí, però dansarem!

I per més que discursegis no farem guerra al déu. 325

Si ho fas tu és que ets boig, i no hi ha droga que pugui curar la teva bogeria,
 quan més aviat sembla que alguna droga te l'hagi provocada.

EL CORIFEU:

Ancià, el teu discurs no desdiu gens de Febos,
i alhora fas ben fet d'honrar el Clamorós, que és un gran déu!⁵⁷

CADME:

Fill meu, Tirèsias t'ha dit allò que calia. 330

Vine amb nosaltres, no et posis fora de la llei.

No toques de peus a terra, i el teu seny no és a lloc.

I encara que aquest home no fos déu, com tu dius,
digues que ho és, proclama aquesta bonica mentida:

perquè tothom cregui que Sèmele va engendrar un déu,⁵⁸ 335

i així l'honor recaigui en tota la família.

Ja has vist el final miserable d'Acteó

a qui les gosses carnisseres⁵⁹ que ell mateix va criar

van trossejar al bosc per haver gallejat

dient que era més bon caçador que Àrtemis. 340

Que no et passés a tu! Vine, que et posaré una corona
d'heura, i aniràs amb nosaltres a retre honor al déu.

Fa gest de voler-lo coronar.

PENTEU:

No em toquis! Ves-hi tu a la bacanal

i no vulguis contaminar-me amb la teva bogeria!

I a aquest, el mestretites, que te l'ha encomanada, 345

l'hi faré pagar cara.

(A un dels guàrdies:)

¡Tu mateix, de pressa,

ves allà on aquest home observa els ocells,⁶⁰

i amb barres i alçaprens capgira-ho tot,

deixa-ho tot ben trinxat, seients, estatges,

i engega-li les cintes blanques als vents i a la serena, 350

que tot això, espero, li farà molt de mal!

(Adreçant-se a d'altres guàrdies:)

I vosaltres aneu a la ciutat, trobeu-me

l'estranger amb aires de femella,⁶¹ que infecta
d'un nou mal les nostres dones i corromp els nostres llits.
I quan l'haureu trobat, porteu-lo aquí, 355
carregat de cadenes, que el faré executar
a cops de pedra, perquè vegi com són de dures les bacanals a Tebes.

TIRÈSIAS:

Pobre de tu! No et pots imaginar l'abast de les teves paraules.
Abans ja havies perdut l'enteniment, però ara sí que delires.
Marxem nosaltres, Cadme, i pregarem al déu 360
per aquest home, encara que sigui un salvatge,
i per aquesta ciutat, que no es volgués venjar fent algun mal
inesperat. Segueix-me, amb el teu tirs guarnit amb heura!
Ajuda'm a caminar dret, i jo t'ajudaré a tu.
No és bonic que dos vells caiguin plegats. Però hi hem d'anar, 365
hem de servir Baccos, el fill de Zeus.
I que Penteu no porti aquell dolor, aquell *penthos* escrit en el seu nom⁶²
a casa teva, Cadme! No parlo pas com un profeta.
Només els fets em guien. És foll i diu follies.

Surten.

PRIMER ESTÀSIM

EL COR:

(Estrofa I)

Santedat, senyora dels déus, 370
 Santedat que damunt de la terra
 voles amb ales d'or,
 ¿sents això que diu Penteu?
 ¿La sents aquesta injúria,⁶³ gens ni mica santa, 375
 que ofèn el Clamorós,
 el fill de Sèmele, el déu, el primer
 dels Benaaurats de boniques corones
 de les festes? Ell té per seves
 les colles lliurades a la dansa,
 les rialles entre el so de les flautes, 380
 el repòs dels neguits,
 quan ve la llum
 del raïm, a la taula dels déus,
 i quan als banquets dels homes
 engarlandats d'heura, la gran copa remulla el seu son. 385

(Antístrofa I)

Boques desembridades,
 desraó sense llei,
 a mala fi ens menen.
 Vida serena en canvi
 i pensament prudent 390

allunyen sobresalts
 i mantenen les cases. Des de lluny,
 dels eteris estatges,
 els celestials contemplen els homes.
 No és de fort fer-se el fort, 395
 ni pensar enllà dels límits.
 La vida és breu. Per això
 qui persegueix grans coses
 perd les que té a l'abast.
 Son maneres de folls, d'homes 400
 de mal consell. Jo ho veig així.

(Estrofa 2)

Tant de bo fos a Xipre,
 a l'illa d'Àfrodita,
 on viuen els Amors,
 encisadors dels homes, 405
 o a Pafos, que les cent boques
 d'aquell bàrbar curs d'aigua
 fan fruitar sense pluja,⁶⁴
 o allà on es drecen, a Pièria,⁶⁵
 el més bell estatge de les Muses, 410
 els sagrats vessants de l'Olimp!
 Porta-m'hi, Clamorós, Clamorós,
 encapçala la dansa, déu de l'evòè,
 allà viuen les Gràcies i el Desig,⁶⁶ i les bacants
 tenen dret a fer-hi la festa. 415

(Antístrofa 2)

Aquest déu, fill de Zeus,
 és amant dels festins,
 estima la Pau,⁶⁷
 dispensadora de riqueses,
 deessa nodridora dels nois. 420
 A parts iguals, ha concedit als rics
 i als pobres la gràcia

sense penes del vi.

Detesta aquells homes que desdenyen

viure aquesta alegria,

425

a la claror del dia

com al llarg de les nits estimades,

i mantenir separada entranya i ànim

del pretensió saber.

Val més la gent humil

430

allò que creuen i que fan,

i amb ells vull mesurar-me

en aquest lloc.

SEGON EPISODI

Torna a entrar PENTEU. UN SERVIDOR i els guàrdies que havia tramès, venen duent DIONÍS lligat.

UN SERVIDOR:⁶⁸

Penteu, aquí ens tens, hem atrapat la presa
que ens havies enviat a caçar. No hem maldat inútilment. 435

La salvatgina no ens ha fet resistència, no ha girat
els peus per escapar-se; al contrari, ens ha estès de grat les mans,
sense posar-se pàl·lid, sense perdre la seva color de vi rogenic;
rient ens ha dit que el lliguéssim i el portéssim.

S'estava quiet, ens feia la feina fàcil. 440

Jo em sentia confús, i li he dit: «Estranger, no és cosa meva
que t'agafi. Són ordres de Penteu, que m'ha enviat».

Sàpigues, senyor, que les bacants que tenies tancades,
les que havies encadenat als murs de la presó pública,
s'han escapat, s'han deslligat, i cap als boscos 445
corren invocant el Clamorós, el déu.

Les cadenes els han caigut totes soles dels peus
i els panys de les portes s'han obert sense cap mà mortal.
Aquest home ens ha vingut a la ciutat de Tebes
carregat de prodigis. Tu veuràs què cal fer! 450

PENTEU:

Deslligueu les mans d'aquest home! Un cop al meu poder
no és tan àgil que se'm pugui escapar.

(A DIONÍS:)

Val a dir que no ets gens mal plantat, estranger,
per agradar a les dones; i segur que és per això que has vingut a Tebes.
Aquests cabells llargs, no fan joc amb la lluita a la palestra; 455
et cobreixen les galtes, carregats de desig.

Ho fas expressament de tenir la pell blanca:
t'amagues del sol, t'estimes més les ombres,
tens cura del teu esquer de caçador d'Àfrodita.
Per començar, digue'm qui ets per naixença! 460

DIONÍS:

Sense jactància, això és fàcil de respondre.
Has sentit parlar del Tmolos, de les seves flors?

PENTEU:

El conec. Forma un cercle al voltant de la ciutat de Sardes.

DIONÍS:

Doncs d'allà vinc. Lídia és la meva pàtria.

PENTEU:

D'on has tret els misteris que vols portar a Grècia? 465

DIONÍS:

M'hi va iniciar Dionís, el fill de Zeus.

PENTEU:

Hi ha un Zeus al teu país que fa néixer nous déus?

DIONÍS:

No, parlo d'aquell que es va unir a Sèmele com a espòs.

PENTEU:

I això t'ho va dir en somnis, o amb els ulls oberts?

DIONÍS:

Em veia i jo el veia. I em va donar els seus misteris. 470

PENTEU:

I aquests misteris, de quina mena són?

DIONÍS:
No és permès als homes de saber-ho, si no són bacants.

PENTEU:
I els devots, quin benefici en treuen?

DIONÍS:
No t'és permès sentir-ho. I això que val la pena!

PENTEU:
T'ho has combinat bé perquè vulgui escoltar-te.

475

DIONÍS:
Els misteris no admeten els profans.

PENTEU:
Afirmes que vas veure el déu? Digue'm com era, doncs.

DIONÍS:
Era tal com ell volia ser, jo no el manava pas.

PENTEU:
Ara fuges d'estudi per no dir res en clar.

DIONÍS:
Els ignorants troben desassenyada la saviesa.

480

PENTEU:
És aquí el primer lloc on vens amb el teu déu?

DIONÍS:
Tot l'univers dels bàrbars ja en celebra els misteris.

PENTEU:
Això és perquè no tenen el seny que tenim els grecs.

DIONÍS:
En això us avancen: tenen altres costums.

PENTEU:
Aquests ritus sagrats, són de nit o de dia?

485

DIONÍS:
En general de nit, la fosca és més solemne.

PENTEU:

Això només serveix per pervertir les dones.

DIONÍS:

Qui busca obscenitats, les troba a plena llum.

PENTEU:

Els hauràs de pagar, aquests malvats sofismes.

DIONÍS:

Tu la teva ignorància, i haver ofès el déu.

490

PENTEU:

Atrevit, el bacant, i viu amb les paraules!

DIONÍS:

Diguem el que m'espera. Quin mal em penses fer?

PENTEU:

Per començar, tallar-te aquests tirabuixons.

DIONÍS:

Són sagrats els meus rínxols: els porto llargs pel déu.⁶⁹

PENTEU:

Després em donaràs aquest bastó que portes.

495

DIONÍS:

Agafa'l tu, si pots: pertany a Dionís.

PENTEU:

I et tancaré ben vigilat en una cel·la.

DIONÍS:

Me n'ha de treure el déu, així que ho vulgui jo.

PENTEU:

Sí, quan l'invocis dret al mig de les bacants?

DIONÍS:

Això que ara pateixo, ell ho veu. És aquí.

500

PENTEU:

On? No és visible. Els meus ulls no el veuen.

DIONÍS:

Aquí on soc. La teva impietat no t'ho deixa veure.

PENTEU:

Agafeu-lo! Aquest home ens insulta, a mi i també a Tebes!

DIONÍS:

Que no gosin lligar-me! Jo soc l'assenyat, els folls sou vosaltres!

PENTEU:

Jo tinc més autoritat que tu, i dic que t'encadenin.

505

DIONÍS:

No saps ni allò que vius, ni allò que fas, ni qui ets.

PENTEU:

Soc Penteu, fill d'Agave i d'Equión.

DIONÍS:

En el teu nom hi ha la paraula dolor.

PENTEU:

Fora d'aquí! Tanqueu-lo a la quadra dels cavalls,
prop de les grípies, que s'hi estigui a les fosques!
I allà, si vol, que balli! I les seves dones,
les còmplices de les seves malifetes, ens les vendrem,
o les posaré a teixir jo, com a esclaves,
quan els hagi tret de les mans aquests panderos.

510

DIONÍS:

Me'n vaig! Però allò que no toca, no s'ha de suportar.
Sàpigues que aquest Dionís, que dius que no existeix,
te'ls farà pagar tots junts aquests ultratges.
Si em maltractes a mi, és a ell que encadenes.

515

Surten DIONÍS, endut pels guàrdies, i PENTEU.

SEGON ESTÀSIM

EL COR:

(Estrofa)[...] ⁷⁰

filla de l'Aqueloos,⁷¹ 520

Dirce, senyora i verge,

tu que un dia a les teves aigües

el fill de Zeus vas rebre,

quan el seu genitor, se'l va posar a la cuixa

arrabassant-lo del foc, i va cridar: 525

«Vine, Dítirambe,⁷² entra

al meu úter de mascle!

Jo et proclamo, Baccos, a la llum,

amb aquest nom perquè el portis a Tebes!»

I tu, Dirce benaurada, 530

em rebutges, quan porto prop teu

les coronades confraries!

Per què no em vols? Per què em renegues?

Dia vindrà, t'ho juro

damunt els ceps de la vinya de Dionís, 535

que et tornaràs a ocupar del Clamorós!

(Antístrofa)

¡Quina fúria

mostra a la llum

el cadell dels brollats de la terra,

Penteu, de l'estirp del dragó! 540

Ell que fou engendrat per Equión, el terral,
 és un monstre d'ull fer i no un home,
 semblant a un gegant sanguinari
 que planta cara als déus.

I em vol lligar a mi, la seguidora 545
 del Clamorós, amb cadenes.

Ja té tancat al seu palau
 el cap del nostre rogle
 en una cel·la fosca.

¿Ens has vist, fill de Zeus, 550
 Dionís, a nosaltres, les teves profetes⁷³
 passant aquestes necessitats?
 Vine brandant el tirs daurat,
 davalla de l'Olimp,
 i atura la supèrbia de l'home sanguinari! 555

(Epode)

¿Per quins serrals del Nisa,⁷⁴ nodridor
 de salvatgines, guies, Dionís, brandant el tirs,
 les teves colles? O qui sap si les menes
 pels cimals de Corícia?⁷⁵

Potser ets pels racons 560
 fullosos de l'Olimp,⁷⁶ on un dia
 Orfeu, amb la música de la seva cítara,
 va aplegar els arbres,
 va fascinar les bèsties del camp.

Pièria⁷⁷ benaurada 565
 el déu de l'evòè t'honora, i vindrà
 a portar les danses bàquiques,
 travessant l'Àxios, de ràpid corrent,
 dirigirà els giravolts
 de les mènades, 570

i travessant el Lídias, el pare dels rius,
 que dispensa als homes la riquesa
 i la ventura, del qual he sentit dir
 que engreixa el país de les boniques cavallades
 amb les aigües més pures. 575

TERCER EPISODI

Se sent, dins del palau, la veu de DIONÍS.

*Kommos*⁷⁸

DIONÍS:

Ió!

Escolteu la meua veu, escolteu-la!

Ió, bacants! Ió, bacants!

EL COR:⁷⁹

Què sento? D'on ve la veu del déu de l'evòè que em crida?

DIONÍS:

Ió, ió, torno a cridar,

jo, el fill de Sèmele, jo, el fill de Zeus!

580

EL COR:

Ió, ió, senyor, senyor!

Vine a la nostra dansa!

Oh, Clamorós! Oh, Clamorós!

DIONÍS:

Sacseja el pla de terra, sobirana Sotragada!

585

*Se sent un terratrèmol.*⁸⁰

EL COR:

—Ah! Ah!

—Aviat del palau de Penteu
només en quedarà un munt de runes.

—Dionís travessa el palau,
adoreu-lo!

—L'adorem!

590

—Mireu, l'entaulament de marbre
s'escorre de damunt de les columnes.

—El Clamorós llança dins de la casa el crit de la victòria.

DIONÍS:

Encén la torxa flamejant com el llamp!
Cala foc, cala foc al palau de Penteu!

595

EL COR:

Ah! No veus el foc? No t'enlluerna
aquesta flama del fulgor diví
ran de la tomba sagrada de Sèmele,
que el llançador del llamp hi va deixar un dia?
Prostreu a terra els vostres cossos trèmuls,
prostreu-vos, mènades, perquè el Senyor
s'acosta, posant damunt davall
aquest palau, el fill de Zeus.

600

Entra DIONÍS.

DIONÍS:

Dones bàrbares, tanta por us ha agafat
que heu rodolat per terra? Segur que heu sentit⁸¹ Baccos
quan esberlava la casa de Penteu. Però aixequen-vos
ara i refeu-vos. Pareu de tremolar!

605

EL CORIFEU:

Oh, la més pura llum de la dansa de Baccos,
amb quin goig m'il·lumines quan més sola em trobava.

DIONÍS:

Us heu descoratjat quan se m'enduïen pres, 610
per llançar-me a les fosques masmorres de Penteu!

EL CORIFEU:

És clar que sí! Qui m'havia de guardar si et passava res?
Com has pogut fugir de les mans d'un sacríleg?

DIONÍS:

N'he sortit fàcilment, jo mateix, sense esforç.

EL CORIFEU:

No t'havia fermat les mans amb nus de corda? 615

DIONÍS:

Amb això l'he burlat. Ell comptava lligar-me
quan, de fet, ni em tocava. L'he nodrit d'il·lusions.
A l'estable on em duïa hi havia un toro, i l'ha confós amb mi,
li estacava amb cordes els genolls, les peülles,
esbufegant, regalimant suor de cap a peus, 620

mossegant-se els llavis. I jo, al seu costat,
seia tranquil·lament i l'anava mirant. Justament aleshores
Baccos ha arribat i ha sotragat la casa; i a la tomba de la seva mare
hi ha encès un foc. Quan ell ho ha vist s'ha pensat que la casa cremava
i corria amunt i avall ordenant als servents que portessin 625
el riu Aqueloos:⁸² i tothom s'afanyava i s'esllomaven per res.

Després s'ha aturat, creient que jo m'havia fet escàpol
ha empunyat la negra espasa i ha entrat al palau.
Llavors el Clamorós, em fa l'efecte —dic la meva impressió—,
ha fet aparèixer un fantasma al pati, i ell d'un salt s'ha llançat 630
damunt d'aquella cosa, i foradava l'aire pensant-se que era jo.

Però Baccos encara li ha infligit més ultratges,
que el palau s'ha esquerdat i s'ha ensorrat sencer.
Ben amarga li ha estat la presó que em volia. Fatigat
deixa caure l'espasa. Abandona. És un home, i ha tingut la supèrbia 635
de plantar cara a un déu. Jo he sortit de la casa i he vingut aquí,
tranquil·lament, cap a vosaltres, prescindint de Penteu.

Crec però —sento fressa de passes a dintre—
que aviat serà aquí, a la porta. ¿Què dirà, després de tot això?
El suportaré amb calma, ni que vingui amb molts fums. 640
No és això la intel·ligència: una assenyada dolçor?

De les ruïnes del palau surt PENTEU, furios.

PENTEU:

Passen coses terribles! L'estranger m'ha fugit,
quan fa no res el tenia ben amarrat amb cordes.
Oh! Oh!
És aquí! Què vol dir això? ¿Com has pogut 645
sortir a la porta de casa meva? Com ho has fet?

DIONÍS:

Atura el pas! Apaivaga la còlera!

PENTEU:

Com t'ho has fet per deslligar-te i sortir?

DIONÍS:

No m'has sentit quan deia que algú em deslliuraria?⁸³

PENTEU:

Qui? Tu sempre t'empesques noves invencions. 650

DIONÍS:

Aquell que per als homes ha fet créixer la vinya.

PENTEU:

(.....)⁸⁴

DIONÍS:

Insultes una cosa que és do de Dionís.

PENTEU (*als SERVIDORS*):

Tanqueu totes les portes que encerclen el recinte!

DIONÍS:

¿Que no ho saps que els déus travessen les muralles?

655

PENTEU:

Tu et penses que ets molt savi, però no ho ets del que cal.

DIONÍS:

I tant que sí que ho soc! I com cal, justament!

Però de moment escolta aquest home que arriba.

Jo no penso fugir. M'estaré aquí a la vora.

Entra un MISSATGER.

MISSATGER:⁸⁵

Penteu, tu que governes a la ciutat de Tebes,

jo he davallat dels cims del Citeró

on la neu brilla sempre, i t'he vingut a veure.

660

PENTEU:

I quina és la urgència d'això que m'has de dir?

MISSATGER:

He vist les bacants augustes, que agullonades pel déu
han llançat els seus peus blancs lluny d'aquesta terra.

665

I soc aquí, senyor, per relatar-te, a tu i a la ciutat,
els seus actes, més que no portentosos, terribles.

Però vull saber si puc parlar amb tota franquesa
de les coses que passen, o si em cal moderar-me
per no patir, senyor, les teves reaccions.

670

Tens el geni molt viu, i a més a més ets rei.

PENTEU:

Parla. No t'he de castigar diguis allò que diguis.

Aquí no maltractem els missatgers lleials.

Com més horrors ens facis saber de les bacants

més motius donaràs per sotmetre a justícia

aquest home d'aquí, que les ha instruïdes.

675

MISSATGER:

Jo havia tret els bous a pasturar a la serra
 i vam arribar a un pla, just a l'hora que el sol,
 per escalfar aquest món, llança els seus primers raigs.
 Hi havia allà tres rogles, tres rotllanes de dones: 680
 l'una envoltava Autònoe; Agave, ta mare,
 menava la segona, i la tercera la dirigia Ino.
 Totes elles dormien, el cos abandonat,
 les unes amb l'esquena recolzada en un pi,
 les altres amb el cap deixat anar enrere 685
 sobre les fulles. Castament, no com tu deies,
 no empaitaven els plaers d'Afrodita embriagades de vi
 ni excitades pels sons de la flauta⁸⁶ en la quietud del bosc.
 La teva mare devia sentir els brams dels meus banyuts,
 es va dreçar de sobte enmig de les bacants 690
 i va llançar un alarit per despertar-les totes.
 Llavors aquelles dones, espolsant-se la son,
 s'aixequen totes dretes, altives, en bon ordre,
 les velles i les joves, i al seu costat les verges sense marit encara,
 els cabells desnuats, caient esquena avall, 695
 es posen bé les pells de cérvol que estaven descordades,
 i per cenyir aquells vestits pigallats es lliguen
 cinturons fets de serps que els van llepant les galtes.
 D'altres, parides de poc, tenen als braços
 cadelllets d'una lloba, o d'una cérvola, i els donen 700
 blanquíssima llet tèbia dels seus pits inflats,⁸⁷
 coronades d'alzina, de carabassina, d'heura.
 Una agafa el seu tirs, pica una roca,
 i en brolla tot seguit una aigua fresca;
 una altra clava en el soler el seu bastó, 705
 i el déu fa néixer una altra font, però de vi.
 Si tenien desig del blanc beuratge
 només havien de gratar amb els dits la terra
 que en regalava llet. Rius dolcíssims de mel
 rajaven de les vares engarlandades d'heura. 710

Si allà haguessis estat, veient aquests prodigis,
 tu també hauries pregat que vingués aquest déu
 de qui ara malparles, Penteu, senyor de Tebes.
 Els qui érem allà, pastors de bous i ovelles,
 ens vam reunir aleshores per parlar entre tots 715
 d'aquells fets prodigiosos i terribles que vèiem.
 Un, que baixa sovint a la ciutat i té paraules,
 va dir a tots plegats: «Vosaltres que viviu
 a les sagrades valls de les muntanyes, ajudeu-me,
 capturarem la mare de Penteu, la traurem d'aquí dalt 720
 i farem la voluntat del nostre rei». Ens va semblar
 que era enraonat, i així ens vam emboscar
 entremig dels matolls. A l'hora assenyalada,
 les dones, per a la bacanal, agitaven els tirsos,
 a l'uníson invocaven Iaccos,⁸⁸ el fill de Zeus, 725
 el Clamorós; tota la muntanya s'hi afegia,
 i els animals també; aquell crit ho arrossegava tot.
 Agave, corrent, va passar vora meu,
 llavors jo vaig fer un salt procurant aferrar-la
 i vaig deixar visible el lloc que ens ocultava. 730
 «Gosses meves fidels!», va cridar ella en veure'ns,⁸⁹
 «Aquests homes ens volen caçar. Veniu amb mi!
 Veniu! El bastó que porteu a les mans és una arma!»
 Va anar de poc que no ens esquarteressin,⁹⁰ les bacants,
 nosaltres vam fugir, cametes ajudeu-me, 735
 però es van abraonar als animals del prat
 i amb les mans nues, sense eines de tall,
 una d'aquelles dones va esqueixar pel mig
 una vaca de feixuc mamellam, que encara bramulava;
 d'altres arrencaven les potes dels vedells, 740
 costellams i peülles, esquinçalls de carn viva
 voleiaven pertot, penjaven de les branques
 llastimoses despulles de sang regalimoses.
 Els toros, agressius de primer, se sotmetien,
 es rendien a les mans femenines, miríades de mans 745

que espellaven, badaven, trinxaven més de pressa
que tu, senyor, no obres els ulls i els tanques.
Talment com si volessin, van travessar l'espai
de les planes ubèrrimes que voregen l'Asop,⁹¹
copioses de feixugues espigues de bon blat, 750
i van entrar llavors a Hísias i Eritras,⁹²
els pobles establerts als peus del Citeró,
com una tropa hostil que tot ho devastava:
entraven a les cases i en robaven els nens,
tot allò que prenien a coll s'ho carregaven 755
sense res que ho lligués, i res no queia a terra,
ni el bronze ni el ferro, duïen brases enceses
al cap sense cremar-se. Enfellonits, els homes
es van aixecar en armes contra aquelles bacants,
i el que allà va passar va ser extraordinari: 760
les armes esmolades no els feien cap ferida
i elles, sense cap arma, tornaven tant de mal
que els homes van fugir davant la seva empenta.
No hi ha dubte que un déu ajudava les dones.
Varen tornar al planell on de primer dormien, 765
i amb l'aigua de les fonts nascudes del miracle
es van rentar la sang; les serps, traïent la llengua,
en llepaven les gotes que els queien de les galtes.
El déu que hem vist allà, senyor, sigui qui sigui,
acull-lo a la ciutat. De poders en té molts, 770
però és gran sobretot, segons allò que diuen,
perquè ha donat als homes la vinya i el seu fruit
que calma les sofrances. Sense vi no hi ha amor
ni cap altre plaer dels permesos als homes.

EL CORIFEU:

Em fa por expressar-me amb massa llibertat 775
davant del rei. Però m'he d'arriscar a dir-ho:
Dionís no està per sota de cap altre déu.

PENTEU:

Com un incendi avança aquest ultratge bàquic
 i és una gran ofensa per als grecs. Doncs bé!
 Sabré respondre! ¡Tu, ves al portal d'Electra,⁹³ 780
 aplega tots els homes armats d'escut i espasa,
 els que munten cavalls de ràpides peülles,
 els de l'escut lleuger, i aquells que fan vibrar
 la corda del seu arc, perquè farem la guerra
 a les bacants! Seria la darrera vergonya 785
 suportar d'unes dones això que estem patint!

DIONÍS:

Jo ja he parlat prou clar, però tu no m'escoltes.
 Penteu, el que és a mi maltracta'm tant com vulguis,
 però no agafis les armes per lluitar contra un déu.
 Val més que et quedis quiet, perquè el Clamorós 790
 no sofrirà que treguis les bacants de les serres.

PENTEU:

Em vols dictar la llei? Eres a la presó i n'has fugit,
 molt bé! Ara què busques? Un càstig més dur encara?

DIONÍS:

Val més, mortal com ets, que ofrenis sacrificis
 i no que clavis coces perquè el déu t'agullona. 795

PENTEU:

Un carnatge de dones serà la meva ofrena,
 un riu de sang que empleni els torrents del Citeró.

DIONÍS:

Us posaran en fuga. Patireu la vergonya
 que els tirsos de les dones podran més que els escuts.

PENTEU:

Amb aquest estranger tot esforç és inútil. 800
 Facis tu allò que facis, ell no pot callar mai!

DIONÍS:

Amic: encara hi ha una forma de compondre-ho.

PENTEU:

Què pretens? Que jo faci d'esclau dels meus esclaus?

DIONÍS:

Si vols, sense cap arma, et faig venir les dones.

PENTEU:

Què trames contra mi? Quin parany em prepares?

805

DIONÍS:

Què dius tu de paranys, si només vull salvar-te?

PENTEU:

Has pactat amb les dones perquè permeti els ritus.

DIONÍS:

Sí que n'he fet de pactes, però només amb el déu.

PENTEU:

Porteu les meves armes! A tu no et vull sentir.

DIONÍS:

Ah!

810

Segur que no vols veure què fan a les muntanyes?

PENTEU:

Això sí! A pes d'or pagaria veure-les d'amagat.

DIONÍS:

Com s'ha congriat en tu aquest desig tan gran?

PENTEU:

Suportaria i tot veure-les embriagades...

DIONÍS:

Gaudiries de veure una cosa tan amarga?

815

PENTEU:

M'hi estaria en silenci, amagat, sota els pins.

DIONÍS:

Per més que t'amaguessis, et desencauarien.

PENTEU:

Doncs no m'amagaria. A cara descoberta.

DIONÍS:

Si jo et mostro el camí, vindràs al meu darrere?

PENTEU:

Porta-m'hi de seguida. Voldria que ja hi fóssim.

820

DIONÍS:

Despulla't i vesteix-te amb un pèplum de lli.

PENTEU:

Què dius? Ara voldries que em disfressés de dona?

DIONÍS:

Et mataran, si et veuen allà a dalt vestit d'home.

PENTEU:

Tens raó, això que dius em demostra que ets savi.

DIONÍS:

Dionís és aquell que em dona la saviesa.

825

PENTEU:

I com ho he de fer per seguir els teus consells?

DIONÍS:

Entrem tots dos a casa, jo et triaré la roba.

PENTEU:

Quina roba? De dona? Em fa molta vergonya.

DIONÍS:

Ja t'han passat les ganes de veure les bacants?

PENTEU:

Amb quin vestit has dit que havia de guarnir-me?

830

DIONÍS:

Els cabells deslligats, caient esquena avall.

PENTEU:

I després dels cabells, què més hauré de fer?

DIONÍS:

Un pèplum fins als peus. I al cap, una mitra.⁹⁴

PENTEU:

Hi ha encara alguna cosa que hi hagi d'afegir?

DIONÍS:

Un tirs, i al cos la pell clapejada d'un cérvol.

835

PENTEU:

No hi sabré pas anar, com dius, vestit de dona.

DIONÍS:

Doncs agafa les armes, i que corri la sang.

PENTEU:

Tens raó. Abans he d'espigar, he d'esbrinar què passa.

DIONÍS:

És més savi fer això que arrencar el mal amb mal.

PENTEU:

Com he de travessar la ciutat i que no em vegin?

840

DIONÍS:

Per camins amagats. Et serviré de guia.

PENTEU:

No vull que les bacants puguin riure's de mi.
Ara entrem al palau. Ja veuré què hem de fer.

DIONÍS:

Com vulguis. Saps que em tens al teu servei en tot.

PENTEU:

Doncs anem-hi. I després, o bé agafo les armes,
o bé faig cas d'això que m'has aconsellat.

845

Surt PENTEU.

DIONÍS:

Anirà amb les bacants, i ho pagarà amb la vida!

Senyores, aquest home ja ha caigut al parany!⁹⁵

Ara et toca jugar, Dionís! Et sé a prop!

Fes-li pagar. Fes-li perdre el senderi 850amb una lleu follia. Que si manté la raó ben sencera
no s'ha d'avenir mai a vestir-se de dona.

Si li fas perdre el seny, en canvi, ho ha de fer.

I desitjo que sigui la riota de Tebes

quan travessi els carrers, guarnit, aquest Penteu 855

que fa poc ens tenia callats amb amenaces!

Ara entraré a posar-li la roba que ha de dur

per entrar al món dels morts degollat per les mans

de sa mare mateixa. Així coneixerà

Dionís, fill de Zeus, aquell de tots els déus 860

Més terrible per als homes, i també el més dolç!

Surt DIONÍS.

TERCER ESTÀSIM

EL COR:

Estrofa:

Aleshores, en les danses nocturnes,
alçaré finalment aquest peu càndid
en el transport de Baccos, tot vinclant
enrere el meu clatell en l'aire fresc 865
com una cervatella tremolosa

que gaudeix de les delícies de la prada
quan ha pogut fugir d'aquella angoixa
de la cacera, ja lliure de l'aguait,
més enllà dels filats ben trenats. 870

El caçador acuita la gossada,
i més llesta que el vent
salta la cervatona per la plana
resseguint la riera, gaudint
d'aquest lloc lliure d'homes, del gran verd 875
sota l'ombra feixuga dels boscos.

Què és la saviesa? Quin millor present
dels déus en aquest món
que tenir sota la mà, triomfant,
el cap dels enemics? 880
Sempre volem allò que trobem bo.

Antístrofa:

Avança amb parsimònia
la força de les divinitats,
però és segura. Passa comptes als homes
que menyspreen la llei 885

i neguen honors als déus
amb les seves idees sense seny.
Els déus oculten de moltes maneres
el caminar pausat del temps
però cacen al final l'impíadós. 890

Perquè més poderós que el costum
no ho és la raó, ni l'estudi.
No costa pas cap gran esforç
creure-ho així, sigui quin sigui el déu,
i acceptar que allò que ve de lluny 895
ha estat, de natural, sempre com és.⁹⁶

Què és la saviesa? Quin millor present
dels déus en aquest món
que tenir sota la mà, triomfant,
el cap dels enemics? 900
Sempre volem allò que trobem bo.

Epode:

Feliç aquell que venint de la mar,
del temporal s'allunya i toca el port;
feliç aquell que venç els seus afanys!
De diverses maneres, l'un a l'altre, 905
se superen en força i en riquesa.

Mil homes són mil esperances,
les unes es resoldran portant fortuna
als moridors, s'esvairan les altres.
Tinc per feliç aquell que sap com viure 910
allò que el temps li porta cada dia.

QUART EPISODI

Entra DIONÍS.

DIONÍS:

Tu, ple de neguit de veure allò que no has de veure,
i delerós de fer allò que no has de fer, Penteu,
surt davant del palau, presenta't als meus ulls!

Entra PENTEU.

Així, vestit de dona, de mènada, bacant, 915
per espiar ta mare i la seva companya,
qualsevol et prendria per una filla de Cadme!

PENTEU:

Em fa ben bé l'efecte que estic veient dos sols
i dues ciutats de Tebes, amb les seves set boques.
I tu sembles un toro al meu davant, que em guia, 920
i diria que al cap t'han crescut dues banyes.
Ja ho eres, una bèstia? Perquè ara ets un brau!⁹⁷

DIONÍS:

El déu ens acompanya, si abans ens era hostil
ara ens és aliat; veus allò que has de veure.

PENTEU:

A qui m'assemblo doncs? No tinc el posat d'Ino? 925
No diries que soc la meva mare Agave?

DIONÍS:

Jo diria ben bé que les tinc al davant!
Però compte, aquest rínxol és fora del seu lloc.
Jo l'havia deixat subjectat per la mitra.

PENTEU:

És que ara, a dins de casa, arravatat per Baccos
he anat brandant el cap i els cabells s'han mogut.

930

DIONÍS:

Doncs a nosaltres, que ens escau de servir-te,
ens tocarà posar-los al seu lloc. Aixeca el cap.

PENTEU:

Doncs sí. Posa-me'ls bé. Soc a les teves mans.

DIONÍS:

Dus mal lligat el cinturó, i els plecs del pèplum
no et cauen igualats fins als turmells.

935

PENTEU:

Jo també ho veig, aquí, a sobre del peu dret.
Però per l'altre cantó em sembla que està bé.

DIONÍS:

Em tindràs aviat pel millor amic del món
quan vegis, descregut, que les bacants són castes.

940

PENTEU:

Com he de portar el tirs? Així? Amb la mà dreta?
M'assemblaré així millor a les bacants?

DIONÍS:

Amb la dreta. I l'alces quan alcis el peu dret.
Et felicito per haver canviat d'esperit.

PENTEU:

Oi que seré tan fort que podria dur a coll
tot el mont Citeró, amb les bacants incloses?

945

DIONÍS:
Si ho vols, així serà. Era abans que tenies
el pensament confós. Ara ho veus tot molt clar.

PENTEU:
Me n'he d'endur perpals? O arrencaré amb les mans
els cims roquers, trencant-los només amb el meu braç? 950

DIONÍS:
Compte que no ensorressis els temples de les Nimfes,
ni els estatges on Pan toca la seva flauta.⁹⁸

PENTEU:
Ho dius ben dit; no he de vèncer les dones
usant la força. M'ocultaré entre els pins.

DIONÍS:
Segur que el trobaràs, un cau on amagar-te,
i així espïar a pler allò que fan les dones. 955

PENTEU:
Ja em sembla que les veig, ocells entre les mates,
abraçant-se amoroses en el recer dels nius.

DIONÍS:
I no és per veure això que vas a vigilar-les?
Potser les sorprendràs, si no et deixes sorprendre. 960

PENTEU:
Fes-m'hi anar travessant la ciutat dels tebens,
perquè soc l'únic home que ha gosat fer aquest gest.

DIONÍS:
L'únic que s'ha arriscat per la ciutat, sí, l'únic.
I et diré que t'esperen combats dignes d'un rei.
Segueix-me. A la pujada em toca fer de guia,
tot i que, quan davallis, un altre et portarà. 965

PENTEU:
És clar, la meva mare.

EURÍPIDES

DIONÍS:

Tothom et voldrà veure.

PENTEU:

Per això vaig allà.

DIONÍS:

I en tornaràs en braços.

PENTEU:

Tan drogo em consideres?

DIONÍS:

En braços de ta mare.

PENTEU:

Això és delicadesa.

DIONÍS:

Molt delicat, serà.

970

PENTEU:

Tindrè allò que mereixo.

DIONÍS:

Serà, com tu, terrible.

Fins al cel s'enfilarà la teva glòria.

Obre els braços, Agave, tu i les teves germanes filles totes de Cadme. Aquest jove que us porto s'enfronta a un gran combat. Jo en seré el vencedor i el Clamorós amb mi. La resta, ja ho veureu.

975

QUART ESTÀSIM

EL COR:

Estrofa:

Aneu, ràpides gosses de la Ràbia, pugeu dalt del serral,
on les filles de Cadme s'apleguen en rotllana.

Agulloneu-les

en contra d'aquest home transvestit,

980

d'aquest rabiós espieta de les mènades.

Sa mare, la primera, des de dalt d'una tossa

o d'un cim punxegut el sabrà veure,

i llançarà a les bacants la seva crida:

«Qui és que ve a rondar

985

les filles de Cadme que correm per les serres?

Qui ens ha vingut seguint, de muntanya en muntanya?

Qui és aquest, bacants? Qui l'ha posat al món?

No és cap home nascut de la sang de cap dona,

sinó d'una lleona, o d'una Gòrgona⁹⁹ líbica.»

990

Que vingui la justícia,

que vingui a plena llum

armada de l'espasa,

i amb ferida mortal travessi el coll

d'aquest que no té déu, ni justícia, ni llei,

995

del fill d'Equión, de la terra nascut.

Antístrofa.¹⁰⁰

Per a aquell que amb pensament impiu i amb fúria sacrílega
 contra el teu culte, Baccos, i el de ta mare¹⁰¹ es llança,
 amb el cor delirant

i una audàcia forassenyada 1000

—com si pogués vèncer amb la força
 allò que és invencible—, hi ha una pena, la mort,
 inexcusable si es planta cara als déus.

Qui viu com un mortal no té turments.

La saviesa, la deixo per als savis, 1005
 a mi em plau empaitar uns altres béns,
 grans i visibles.

La vida ens adreça a la bellesa,
 si observem, dia i nit, les regles de pietat,
 honorem els déus i obeïm la llei. 1010

Que vingui la justícia,
 que vingui a plena llum
 armada de l'espasa,
 i amb ferida mortal travessi el coll
 d'aquest que no té déu, ni justícia, ni llei, 1015
 del fill d'Equíon, de la terra nascut.

Epode:

Vine en forma de toro, o de drac de molts caps
 o potser de lleó enrevoltat de flames,¹⁰²
 mostra't a nosaltres,
 vine, Baccos, amb el somriure als llavis, 1020
 el caçador de bacants,
 empresona'l amb el filat de la mort,
 quan caigui entre l'estol de les mènades.

CINQUÈ EPISODI

Entra el MISSATGER SEGON.

MISSATGER SEGON:

Oh, palau, que vas ser un dia venturós a tot Grècia,
casal d'aquell ancià de Sidó¹⁰³ que va sembrar
la collita de les dents del dragó,¹⁰⁴ de la terra nascut!
Com et planyo! Jo soc un esclau, però els bons servents
acompanyen els seus senyors en la desgràcia.

1025

EL CORIFEU:¹⁰⁵

Què passa? Portes alguna novetat de les bacants?

MISSATGER SEGON:

Penteu és mort, ell que era fill d'Equión.

1030

EL COR:

Oh, Clamorós, demostres el teu poder diví!

MISSATGER SEGON:

Què dius? Com parles, dona? Sembla que els mals
que han caigut damunt nostre et causin alegria!

EL COR:

Soc estrangera, i en bàrbars evoès clamo la meva joia!
Ja no tinc por que ningú em carregui de cadenes!

1035

MISSATGER SEGON:

Potser et penses que Tebes és tan mancada d'homes
[...]?¹⁰⁶

EL COR:

És Dionís, és Dionís, no la ciutat de Tebes
qui té poder damunt meu!

MISSATGER SEGON:

Puc entendre els motius, dona, però igualment és lleig
alegrar-se davant d'una desgràcia acomplerta.

1040

EL COR:

Explica't, digue'm quina mort ha trobat
aquell home injust que tramava injustícies!

MISSATGER SEGON:

Un cop van quedar enrere les construccions de Tebes,
després de travessar les aigües de l'Asop,

ens vàrem enfilar pel Citeró amunt

1045

Penteu i jo —car jo seguia l'amo—

darrere l'estranger que a tots dos ens guiava.

Vàrem fer una parada en una coma herbada

procurant no fer fressa ni amb la veu ni amb el pas

perquè volíem veure sens que ningú ens veiés

1050

aquell racó de roques, regat per rierols

i amb pins que feien ombra, on les mènades

estaven escampades i ben entretingudes:

les unes coronaven amb fresca heura nova

la punta del seu tirs, mentre les altres,

1055

com poltres desjunyits de l'estreta collera,

cantaven, alternant-se, els crits de l'himne bàquic.

Però el pobre Penteu, que no les veia bé,

va dir: «Tu, estranger, d'aquí on som estant

no arribo amb la mirada a l'indret on s'amaguen.

1060

Si m'enfilo a aquell marge i pujo dalt del pi

podré veure ben clares les seves turpituds.»

I llavors l'estranger ens fa un primer miracle:

agafa el tronc del pi, que s'alça fins al cel,

i li fa acotar el cap fins que toca la terra,

1065

blegant-lo com un arc, o la llanda d'un carro

que seguint el compàs dibuixa tot un cercle.
Aquell branc muntanyenc l'estranger, doncs, el torça
i el domina amb un gest que no té res d'humà,
fa que Penteu cavalqui les branques del cimbal 1070
i a poc a poc l'aflluixa i el deixa redreçar-se
mirant que no reguitni i engegui el seu genet.
L'arbre torna a ser dret, vertical contra el cel,
portant el meu senyor assegut a la gropa.
No sé si les va veure, però ell era visible, 1075
enforcat al cimbal, allà al capdamunt.
Provava d'amagar-se amb les branques més altes
quan de sobte una veu es va deixar sentir,
la veu de Dionís, que cridava: «Bacants,
us he portat aquell que reia de vosaltres, 1080
de mi i del meu culte! Cuiteu, prengueu venjança!»
I al mateix temps que s'expressava així brollava
la llum d'un foc diví que unia terra i cel.¹⁰⁷
I l'aire va callar, i les fulles callaven, i en els prats
no hauríeu sentit bleixar ni un animal. 1085
Les dones no sentien prou clarament la veu
però ja s'aixecaven i a tot arreu miraven.
Ell va repetir l'ordre. Quan les filles de Cadmos
van haver conegut la veu de Dionís
van sortir disparades, veloces com colomes; 1090
els seus peus sostenien l'empenta de la cursa,
era Agave, la mare, i també les germanes,
i totes les bacants; varen saltar el torrent
de la vall, i els reguers, delirant, impulsades
pel déu. I quan van veure Penteu a dalt del pi 1095
es van enfil·lar a un roc que s'alçava al davant
i li van deixar anar un devessall de pedres.
De les branques pelades en van fer javelines;
d'altres van projectar cel amunt els seus tirsos
contra Penteu, trist fitó, però no l'atenyien; 1100
estava massa amunt perquè poguessin heurè'l

però ell no tenia cap camí de fugida.

Amb gruixuts brancs de roure van fer pics, i perpals,
i van provar debades d'alçar-ne les arrels,
però l'esforç tampoc menava a cap sortida. 1105

Agave va dir: «Vinga! Poseu-vos en rotllana,
agafeu el tronc, mènades, sacseu-lo, caçarem
la bèstia que s'hi enfila, que no pugui escampar
els secrets de Dionís». I amb innombrables mans,
van arrencar d'arrel aquell pi tan immens. 1110

De tan amunt com era, Penteu va caure a terra
proferint llastimosos esgarips de dolor
perquè veia a tocar una fi desgraciada.

Sa mare, la primera, oficiant del carnatge,
se li llança el damunt. Ell s'arrenca la mitra
perquè Agave així el pugui reconèixer
i no li faci mal, li acarona la galta, li diu 1115

«Mare, soc jo, soc Penteu, el teu fill,
el que vas posar al món a la casa d'Equión!

Tingues pietat de mi, mare, deixa'm viure,
no matis el teu fill pels errors que ha comès.» 1120

Però ella, amb els ulls que li roden, amb la boca
tota plena d'escuma, ha perdut el senderi
posseïda per Baccos i no escolta Penteu.

Li engrapa el braç esquerre a l'alçada del colze
i, repenjant els peus al pit del dissortat,
li arrenca de l'espatlla, com si no costés gota,
perquè el déu li donava aquesta vigoria. 1125

Ino, per l'altra banda, fa la mateixa feina
i esquinça carn, a trossos. Autonoé i la resta
de bacants s'abraonen amb un clamor uníson. 1130

Ell, mentre té alè, gemega encara, i elles
fan alarits de festa. Una s'emporta un braç,
una altra un peu calçat amb la sandàlia encara,
les costelles blanquegen sota la carn pelada,
i elles, ensangonades, van esqueixant el cos. 1135

Penteu fet a bocins jeia escampat per terra,
en part damunt les roques, en part a dins del bosc;
costava arreplegar-lo, i aquella pobra testa
vet aquí que la mare la recull de les pedres 1140
i la clava al seu tirs, com si fos d'un lleó
caçat a les muntanyes, i enarbora el trofeu
baixant del Citeró, on les germanes dansen.
Ara s'acosta altiva, amb la presa funesta,
i entrarà a la ciutat cantant el nom de Baccos, 1145
el seu company de caça, aquell que l'ha auxiliada,
el gloriós vencedor... d'un trofeu de llàgrimes.
Jo no puc suportar més temps aquest espant.
Me'n vaig abans que Agave no arribi a les portes.
Conservar la mesura, guardar respecte als déus, 1150
és una bella cosa. Crec que també deu ser
l'únic camí assenyat que als mortals ens escau.

El MISSATGER surt.

CINQUÈ ESTÀSIM

EL COR:

Dansem honorant Baccos,
 proclamem la desgràcia
 de Penteu, fill del drac, 1155
 que es va vestir de dona,
 va dur el tirs —mort segura—¹⁰⁸
 amb les fulles guarnit,
 i va anar rere el toro pel camí del desastre.

Bacants cadmees, 1160
 vostre cant triomfal a la fi es converteix
 en planys i penes!
 Quin combat més gloriós abraçar el propi fill
 amb un braç que regala de la sang del seu cos!

EL CORIFEU:

Veig que corre camí de la casa 1165
 Agave, la mare de Penteu, amb ulls extraviats.
 Acollim el seguici del déu de l'evòè!

ÈXODOS

---

*Entra AGAVE, seguida d'un estol de mènades.
Porta la testa del seu fill clavada a la punta d'un tirs, entre rams
d'heura.*

Kommos.

AGAVE:

Estrofa:

Bacants de l'Àsia!

EL COR:

Eh! Què vols de nosaltres?

AGAVE:

Portem de la muntanya
una garlanda tallada de fresc per al palau,
gloriosa presa!

1170

EL COR:

Ja ho veig, i et dic que vinguis amb nosaltres.

AGAVE:

Sense llaç l'he caçat
aquest lleó cadell,
com podeu veure.

1175

EL COR:

A quin lloc solitari?

AGAVE:
Al Citeró...

EL COR:
Al Citeró?

AGAVE:
Allà l'hem mort.

EL COR:
I qui ho ha fet?

AGAVE:
Jo l'he colpit primera
al rogle m'anomenen la venturosa Agave.

1180

EL COR:
I qui més?

AGAVE:
Les de Cadme.

EL COR:
De Cadme?

AGAVE:
Les seves filles
al meu darrere han ferit l'animal.
Sí, al meu darrere. És una bona presa.¹⁰⁹

Antístrofa:

Prengueu part al festí.¹¹⁰

EL COR:
Que prenguem part de què?

AGAVE:
D'aquest tendre vedell
que a les galtes, tot just
té un poc de pèl moixí.

1185

EL COR:
Per la crinera sembla tota una salvatgina.¹¹¹

AGAVE:
Baccos, el caçador,
sàviament la canilla de mènades
li ha llançat al damunt 1190

EL COR:
És un gran caçador.¹¹²

AGAVE:
Em felicités?

EL COR:
Et felicito.

AGAVE:
Aviat els cadmeus...

EL COR:
...i Penteu, el teu fill

AGAVE:
Beneiran sa mare
per haver capturat un cadell de lleó! 1195

EL COR:
Extraordinari.

AGAVE:
Extraordinari, sí.

EL COR:
Orgullosa?

AGAVE:
Contenta
d'aquests treballs tan grans
que he pogut portar a terme.¹¹³

EL CORIFEU:

Mostra doncs, lassa, el trofeu de victòria, 1200
ja que el portes aquí, als teus conciudadans.

AGAVE:

Vosaltres que pobleu la torrejada Tebes,
conciudadans, veniu a contemplar la presa,
la fera que hem caçat les tres filles de Cadme!
No amb llances de Tessàlia, tirades amb corretges,¹¹⁴ 1205

ni tampoc amb filats, que amb les mans ho hem fet tot,
amb aquests braços fins. ¿Per què fatxendejar,
presumint de les armes que l'espaser fabrica,
si només amb les mans hem atrapat la bèstia,
i amb les mateixes mans l'hem feta mil bocins? 1210

El meu ancià pare, on és? Digueu que vingui!
I Penteu, el meu fill? Que faci dur una escala
i plantar-la davant del portal del palau,
per clavar al mig del fris, al tríglif, el trofeu,
aquest cap de lleó que he caçat jo mateixa! 1215

*Entra CADME, seguit de SERVIDORS
que porten un baiard.*

CADME:

Seguiu-me, els portadors d'aquest tristíssim pes
de Penteu, veniu amb mi, servents, fins davant del palau.
Incomptables recerques he fet per aplegar
aquest cos. L'he trobat a dalt del Citeró,
desmembrat, escampat, per aquí i per allà, 1220
per les roques, les fraus, al fons del bosc.

Algú m'ha fet saber què havien fet mes filles
quan jo ja era a ciutat, a dins de les muralles,
de retorn, amb Tirèsias, dels ritus de Dionís;
i he desfet el camí per tornar a la muntanya 1225

a buscar el meu fill mort per les mans de les mènades!

La que va ser esposa d'Aristeu i mare d'Acteó,

Autònoe, allà l'he vista, i amb ella estava Ino,

enmig dels roures, pobres, en el deliri encara.

Agave, la tercera, m'han dit que s'adreçava

1230

cap aquí, caminant al pas lleuger de Baccos,

i no m'han enganyat, que la veig. Trista cosa.

AGAVE:

Enorgulleix-te, pare, perquè d'entre els mortals
has engendrat, de molt, les filles més il·lustres.

Ho dic per mes germanes, però sobretot per mi,

1235

que vaig abandonar telers i llançadores

per un destí més gran: amb les mans matar feres.

Duc aquí, com tu veus, un trofeu de cacera

per penjar-lo al bell mig del fris del teu palau.

Rep-lo en les teves mans de les d'aquesta filla.

1240

Omplé't d'orgull i joia per la caça que he fet

i convida al festí els teus amics, perquè ets

benaurat de ser el pare de qui ha fet tals proeses.

CADME:

Oh dolor sense mida! Insuportable als ulls!

Homicidi comès amb mans ben miserables!

1245

Si que heu sacrificat bona víctima als déus

per convidar-nos ara tots plegats al festí!

Planyo les meves penes, però molt més les teves!

Ens ha colpit el déu Clamorós amb justícia,

però amb massa duresa, per vist que era de casa!

1250

AGAVE:

La vellesa dels homes és sempre reganyosa

i els seus ulls massa tristos! Tant de bo que el meu fill

retirés a sa mare i fos amant de caçar,

de sortir, envoltat del bon jovent de Tebes,

a empaitar salvatgines! I en lloc d'això s'alçura

1255

i planta cara als déus! Et toca amonestar-lo, pare,

l'hauries de renyar. ¿Qui podria cridar-lo
perquè vingués aquí a compartir el meu goig?

CADME:

Ai, ai! Quan tinguis la consciència d'allò que has acomplert
el teu dol serà horrible! Tant de bo que poguessis
quedar per sempre més en l'estat que ara estàs,
quan, sense ser feliç, ignores la desgràcia.

1260

AGAVE:

Quina desgràcia hi ha en tot això? Què hi ha de trist?

CADME:

Primerament adreça el teu esguard al cel.

AGAVE:

Ja està. Per què m'has dit que el miri?

1265

CADME:

El veus igual com sempre, o potser canviat?

AGAVE:

El veig més lluminós. Més net que mai, el trobo.

CADME:

I aquella excitació de l'ànima, encara et dura?

AGAVE:

No sé pas si t'entenc. De mica en mica
sento que torno en mi, com si em mudés l'esperit.

1270

CADME:

Voldràs doncs escoltar-me i respondre amb claredat?

AGAVE:

Sí, perquè no recordo què he dit fins ara, pare.

CADME:

A quina casa vas anar, quan vas casar-te?

AGAVE:

Tu vas donar-me a Equíon, un dels homes del drac.

CADME:

I un cop allà, quin fill vas donar al teu marit?

1275

AGAVE:

Penteu, nascut de la vida comuna amb el seu pare..

CADME:

I a qui pertany el cap que portes als teus braços?

AGAVE:

És el cap d'un lleó, m'han dit les caçadores.

CADME:

Fixa-t'hi bé, i digue'm exactament què veus.

AGAVE:

Veig un immens dolor, dissortada de mi!

1280

CADME:

Encara creus que sembla la testa d'un lleó?

AGAVE:

No! Terrible desgràcia! Porto el cap de Penteu!

CADME:

Ja el ploràvem quan tu no sabies que ho era.

1285

AGAVE:

Qui l'ha mort? Com pot ser que jo el tingui?

CADME:

En mal moment arribes, oh veritat funesta!

AGAVE:

Digues! El cor em salta esperant la resposta!

CADME:

Tu li vas donar mort. Tu i les teves germanes.

AGAVE:

On va morir? Ala casa o a quin altre lloc?

1290

CADME:

Al mateix lloc que els gossos van trossejar Acteó.

AGAVE:

I per què va pujar al Citeró, el dissortat?

CADME:

Per fer burla del déu i de les danses bàquiques.

AGAVE:

I nosaltres, com és que érem allà a dalt?

CADME:

Perquè éreu boges. La ciutat s'havia tornat boja

1295

AGAVE:

Ens ha perdut Dionís, ara sí que ho comprenc.

CADME:

Per ofendre'l. Per negar-nos a acceptar que era un déu.

AGAVE:

I el cos estimadíssim del meu fill, on és, pare?

CADME:

Aquí te l'he portat. M'ha costat aplegar-lo.

AGAVE:

Hi és tot? Falta res? Els seus membres s'ajusten?

1300

(.....)¹¹⁵

AGAVE:

Quina culpa tenia Penteu del meu deliri?

CADME:

Era igual com vosaltres, no respectava el déu.

Així, en aplegar-vos en un mateix desastre,

vosaltres i Penteu, ha ensorrat la nissaga.

I m'ha ensorrat a mi. Privat de cap fill mascle,¹¹⁶

1305

he de veure aquest fruit del teu ventre, pobreta!,

occit de la manera més vil i abominable!
Tu que eres la llum retrobada de casa,
fill de la meva filla, de l'estirp esperança
i admiració de Tebes. Aquest pobre vellet, 1310
ningú gosava ofendre'l si eres al davant,
perquè tu no ho hauries permès de cap manera.
Ara hauré de marxar, desterrat, sense honor,
jo, Cadme, el gran, aquell que va sembrar
la raça dels Tebans, admirable collita! 1315
Tu, allò que més volia, ja no ets d'aquest món,
i encara ets, del món, allò que més estimo.
Mai més no em tocaràs la barbeta amb la mà
ni em diràs mai més «avi», abraçant-me ben fort,
ni em diràs «qui et maltracta, qui t'ha ofès, ancià?» 1320
Qui et deshonora o torba amb penes el teu cor?
Digues-m'ho i l'atrevit tindrà allò que es mereix!»
Ara soc un pobre home, i a tu, t'hem de plorar.
I ta mare i les altres, verament són de plànyer!
Si encara queda algú que no conegui els déus, 1325
que es miri aquesta mort, i aleshores creurà.¹¹⁷

EL CORIFEU:

Cadme, em fas patir. Potser el fill de ta filla
mereixia el seu càstig. Però el teu és cruel.

AGAVE:

Pare, ara ja veus com m'han canviat les coses.

(.....)

DIONÍS:

(.....)¹¹⁸

Adoptaràs l'aspecte d'un dragó, i la que t'acompanya,
la filla d'Ares, Harmonia, que tot i tu ser un mortal 1330
va ser la teva esposa, serà mudada en serp.
En un carro de bous, prop de la teva dona,
seràs cabdill de bàrbars, diu l'oracle de Zeus.

Moltes ciutats amb un nombrós exèrcit
destruireu, però quan l'oracle de Lòxias¹¹⁹
doneu a sac, tindreu funest retorn.¹²⁰ 1335

Ares us salvarà, a tu i a Harmonia
i entre els Benaürats us donarà sojorn.¹²¹
Us ho dic jo, no nascut de cap home, 1340
que soc Dionís, fill de Zeus. Si quan calia
haguéssiu pensat dretament ara tindríeu
aquest rebrot de Zeus per aliat, i serieu feliços.

CADME:

Et supliquem, Dionís! No vam actuar bé.

DIONÍS:

És tard, quan era l'hora no em va saber conèixer. 1345

CADME:

Admetem aquest tort, però és massa dur el càstig.

DIONÍS:

És just, perquè sent déu vosaltres m'ultratjàveu.

CADME:

No és bo que els deus imitin la rancúnia dels homes.

DIONÍS:

Fa temps que Zeus, el pare, us va fixar el destí.

AGAVE:

Ancià, el trist exili és ja sentència ferma. 1350

DIONÍS:

Doncs no entretingueu més allò que ha de ser.

CADME:

Filla, quina terrible desgràcia ens ha caigut,
a tots, a tu, mesquina, a les teves germanes
i a mi també. He de marxar amb els bàrbars,
ser un metec, vell com soc, i l'oracle em condemna 1355
a portar a terra hel·lena un exèrcit de bàrbars.

La meva dona, la filla d'Ares, Harmonia,
serpent ella, i jo drac, amb aquesta figura
bestial assaltarem temples i altars de Grècia,
com cabdills de llancers. I no tindrè repòs
de penes, dissortat, ni tan sols travessant
l'Aqueront que circula per la terra de baix.¹²²

1360

AGAVE:

I jo, pare, em veuré separada de tu.

CADME:

Per què m'envoltes amb els braços, pobra filla
com el cigne que amb les ales protegeix l'abellot.

1365

AGAVE:

On he d'anar, si la pàtria em foragita?

CADME:

No ho sé, filla meva. De mal socors et soc.

Trenos

AGAVE:

Adeu, casal, adeu, ciutat
dels pares! En la dissort us deixo,
exiliada de la cambra nupcial!

1370

CADME:

Ves-te'n doncs, filla, al país d'Aristeu.¹²³

AGAVE:

Ploro per tu, pare!

CADME:

I jo per tu,
i per les teves germanes he plorat.

AGAVE:

Amb força terrible

Dionís, el senyor,

t'ha colpejat a dins de casa teva!

1375

DIONÍS:

L'ultratge que em vau fer va ser terrible!

El meu nom a Tebes no era honorat.¹²⁴

AGAVE:

Salut, mon pare!

CADME:

Salut, pobra filla meva!

Ben poca n'aconseguires.

1380

AGAVE:

Acompanyeu-me en processó allà on trobi

les meves pobres germanes, companyes de l'exili.

Vull anar a algun lloc

on el maleït Citeró no em vegi

i des d'on no vegi mai més el Citeró,

on del tirs no n'hi hagi ni memòria.

Que d'altres bacants l'empunyin!

1385

EL CORIFEU:

Són nombroses les formes de la divinitat,

i nombrosos els actes que acompanyen els déus.

Els que esperàvem no són aquells que realitzen;

el déu sempre troba el camí de la sorpresa.

Vet aquí el final d'aquesta història.

1390

NOTES

A més de les referències a la bibliografia, unes sigles indiquen la procedència de la informació de les notes:

[EC] Enciclopèdia Catalana,
[WK] Wikipèdia,
[JA] Edició de Joan Alberich,
[AB] Edició d'Anna Beltrametti,
[JP] Edició de Jackie Pigeaud.

La sigla JC, o l'absència de sigla, indiquen en principi que l'observació és meua, de Joan Casas.

El text en català ha tingut en compte les edicions esmentades a la bibliografia, però ha seguit molt especialment la versió francesa de Jean i Mayotte Bollack, com aquesta ha treballat amb el vers lliure i ha procurat que la traducció fos vers a vers, és a dir que cada vers català correspongués a allò que diu cada vers original, per això té sentit mantenir la numeració versal que s'ha posat al marge.

---

1. Les acotacions no formen part del text tal com ha estat transmès sinó que són afegits dels editors moderns per facilitar-ne la comprensió i la lectura. Aquí reproduïm, substancialment, les de l'edició de Carles Riba, que no són excessivament prolixes, com de vegades passa (a l'edició de *Les Belles Lettres*, per exemple, o a la de Joan Alberich).

2. Comença entrant en escena l'actor Protagonista, en el paper de Dionís, però amb la figura del jove estranger que s'anirà precisant; amb una màscara estranyament somrient, riallera, com ens confirmarà el text més avall, i com té cura de subratllar J. P. Vernant (1995).

No és clar que aquesta primera entrada es faci al *theologeion*, com opinen alguns comentaristes, i no a l'orquestra. Jo penso que, si de cas, el Dionís del final, de l'Exodos, és el que apareix al *theologeion* i *ek mekhané*. Al d'ara, que ve amb presència humana, no li pertoca.

3. La millor repassada del mite la trobem a J. P. Vernant (1999, p. 171 i ss.), a la nota 5 en fem però una síntesi.

4. Mai no ressaltarem prou la importància dels cursos d'aigua per a la fundació de les ciutats. Sense aigua no hi ha establiment humà. És lògic doncs que els rius i les fonts acabin designant, per antonomàsia, (també a les tragèdies) les ciutats. La font de Dirce, l'Ismèn, són Tebes; com l'Illissos és Atenes, l'Eurotas és Esparta, o les fonts a la plana, sobretot la de Pirene, al peu del turó fortificat, són Corint. Per a l'origen del nom de Dirce, cf. Grimal (2008).

5. Sèmele, una de les princeses filles de Cadme (germana per tant d'Agave, Ino, i Autònoe), s'uneix a Zeus i concep Dionís. Per instigació d'Hera, l'esposa de Zeus, vol veure el déu en la seva plena divinitat, i és fulminada pel llamp que forma part de la seva naturalesa. Zeus recull el nonat Dionís del cadàver fumejant de la mare, i el cus a dins de la seva cuixa on la gestació es completa fins a la segona naixença del Déu. Cf. també la primera antístrofa de la Parodos del cor, vv. 88-104.

6. [AB] Dionís es refereix a la tomba de Sèmele i al *temenos*, l'espai consagrat que la protegeix, i ens la fa imaginar al costat del palau. Pausanias (IX 12,13 i 16,17) descriu en canvi el *thalamos* d'Harmonia i després de Sèmele a l'Acropolis, mentre que situa a la ciutat baixa, a l'*agorá*, la tomba.

Si l'heura i la vinya són les plantes sagrades de Dionís, potser és més important el seu caràcter de plantes enfiladisses que no la capacitat embriagadora del vi. Però també ho és la murtra (cf. la p. 22 de l'edició de Joan Alberich), que no és enfiladissa.

7. Lídia: Antiga regió de l'Àsia Menor, situada entre la Cària, la Frígia i la Mísia. Ocupava els territoris compresos entre l'actual golf Edremit, al N, i el riu Küçük Menderes, al S. Tingué la capital a Sardes.

Vers la meitat del segle VI aC, la Jònia fou també incorporada a tots aquests territoris, després de la lluita de Cressus contra els grecs (560-546 aC). Caiguda a mans de Cir, la regió es convertí en intermediària entre la civilització asiàtica i la grega, que fou afavorida pels diversos sobirans. A l'època d'Alexandre, i posteriorment, sota la sobirania dels diàdocs, sofrí una profunda decadència, i només la capital conservà una certa esplendor, mantinguda encara a l'època romana. [EC]

8. Frígia: Antiga regió occidental de l'Àsia Menor que constituí el rerepaís de les terres de la costa colonitzades pels grecs (Jònia, Mísia, Lídia i Cària). Les ciutats més importants foren Cízic, Gòrdion i Icònion. Perdé la independència al segle VII aC, i el 133 aC passà a formar part de la província romana d'Àsia. [EC]

9. Bactria o Bactriana era el nom grec de l'antic país situat entre l'Hindu Kush (Parapamisos o Caucasus Indicus segons els autors grecollatins) al sud, i l'Amu Daria (Oxo) al nord; la seva capital va ser la ciutat de Bactra (actualment Balkh). Va ocupar territoris que ara pertanyen al nord de l'Afganistán, el sud de l'Uzbekistán i el Tajikistan. [WK]

Bactriana: Regió de l'Àsia central compresa entre el Hindükush, l'Amudarja i la Margiana. La Bactriana apareix a la història com a part de l'imperi aquemènida al segle VII aC. Aquesta província, juntament amb la Sogdiana, representava l'extrem nord-est de l'imperi persa, en

contacte immediat amb les tribus escites nòmades i al peu de les collades que comuniquen l'estepa asiàtica amb la plana índia. Els seus pobladors parlaven un dialecte irànic oriental en la versió més antiga del qual són composts els himnes més antics de l'Avesta, fet que coincideix amb la versió tradicional que en fa la regió bressol del profeta Zaratustra. La conquesta de la Bactriana per Alexandre el Gran (330 aC) posà aquesta regió en contacte directe amb el món mediterrani; la població indígena oposà una forta però breu resistència; s'hi establiren guarnicions i colònies gregues, especialment a la capital, Bactres. A la divisió de l'imperi macedònic la satrapia passà a formar part del regne dels selèucides. Pels volts de l'any 250 aC, el governador Diòdot s'independitzà de fet, però sense prendre el títol de rei. El seu fill fou destronat per Eutidem I a la fi del segle III aC, que constituí el regne de Bactriana. L'expansió dels parts i la cessió de la major part de les províncies orientals a l'imperi maurya aïllà i protegí alhora el nou regne, el qual fou consolidat per Demetri I, fill d'Eutidem. La revolta d'Eucràtides I (171-150 aC) donà origen a una nova dinastia que s'alternà en el tron amb els descendents de Demetri. Fins al començament de l'era cristiana, quan la invasió dels escites destruï el poder grecomacedònic a l'àrea, se succeïren els monarques i els petits estats hel·lenístics que s'estengueren per la plana índia del Panjab. Aquests principats foren unificats durant un breu període (115-90 aC) sota Menandre I Sòter mentre el centre del poder s'anava desplaçant cap a l'Índia. El regne bactrià i les seves ramificacions índies representaren, alhora que l'extrem oriental del món hel·lenístic, una síntesi cultural original d'elements grecs, irànics i índics, la qual es prolongà fins ben entrada l'era cristiana sota els dominis indoscita, part, tokhari i Kušān i, alhora que influí decisivament en el desenvolupament de l'art indi, fou un gran vehicle de difusió del budisme cap a l'Àsia central i la Xina. La cultura bactriana és coneguda principalment per la riquesa del seu monetari, un dels més notables d'entre els hel·lenístics. [EC]

10. Mèdia: Antiga i vasta regió de la Pèrsia nordoccidental que confinava amb Mesopotàmia, Armènia, la mar Càspia, el desert de Pèrsia i la Susània. Hom suposa que, a partir del segle IX aC, fou seu de les tribus iràniques del medes. Passà a ésser possessió persa (550 aC), i fou dividida en dues províncies: una de meridional, la Gran Mèdia, i una altra de septentrional, amb el Zagros, l'Assíria i l'Armènia oriental. A partir de l'adveniment dels sassànides (226 dC), aquestes dues províncies foren reunificades i seguiren el destí de Pèrsia. [EC]

11. Aràbia Felix: Nom donat a la part meridional de la península Aràbiga, entre l'Aràbia Deserta i l'oceà Índic, especialment el sector del Iemen actual [EC]

12. És a dir, Jònia. [JA] Malgrat que el nom del déu Dionís ja apareix escrit en grec en escriptura sil·làbica lineal B en una tauleta micènica trobada a Pilos (segle XIII aC), Eurípides segueix el parer homèric, segons el qual Bacos era una deïtat menor provinent de Frígia i de Tràcia. Dionís vagarejà per les terres orientals de Lídia, Frígia, Pèrsia, Bactriana i l'Índia, on imposà el seu culte. Al final retornà triomfant a l'Hèl·lade amb un carro tirat per lleopards.

13. [AB] Mentre Dionís és al centre de diversos i nombrosos cultes masculins, la tragèdia insisteix particularment en la dimensió femenina del dionisisme, en les pràctiques de l'*ololygmòs* (JC que jo he traduït per *alarit*), i la *oribasia* o fuga a les muntanyes, amb la manipulació de serps (JC cf. els versos 101-104, 698 i 767-768) que encara segons Plutarc (*Vida d'Alexandre*, 2, 7 ss.), estava estesa entre les dones de Macedònia i particularment cultivada

per Olimpíada, la mare d'Alexandre, seguint models orientals. (JC Però no oblidem les estatuetes minoïques de sacerdotesses amb serps a les mans, i que el nom de Dionís ja apareix a les tauletes micèniques de Pilos, en lineal B. Remarquem, ja que ens posem minoïcs, la importància de les metamorfosis taurines de Dionís en aquesta tragèdia.)

14. La *nebris*, o *nèbrida*.

15. El tirs (paraula no grega, d'origen obscur) era, segons sembla, una vara de canyaferla (*Ferula communis*, la mateixa planta que va servir a Prometeu per robar el foc dels déus), guarnida amb fulles d'heura i, potser, rematada amb una pinya. (Això de la pinya, tot i que alguns hi insisteixen molt, jo no ho veig gota clar a la iconografia.) Valdria la pena entretenir-se una mica en la botànica dels mites, no necessàriament per anar a espetegar a les hipòtesis tocades del bolet d'un Robert Graves (1980).

16. El text grec diu, literalment: κίσσινον βέλος. Des del primer moment, doncs, se subratlla, el caràcter ambigu del tirs.

17. Aquí, com en altres punts del text, la paraula per dir 'culte', 'ritual', és *orgia*.

18. Que un home vulgui lluitar contra un déu, i esdevingui així *theomakhos*, és la forma més greu de la *ybris* tràgica. Però no perdem de vista que Penteu i Dionís, en tant que un és fill d'Agave i l'altre de Sèmele, són cosins germans. No hi ha aquí també una discussió sobre la legitimitat del poder de Penteu sobre Tebes?

19. [JA] Les mènades, personificació de l'esperit orgiàstic de la natura, són les nimfes que Dionís porta d'Àsia. Les primeres mènades van ser les que van alimentar Dionís infant. Aquestes nimfes, posseïdes pel déu que els inspira la bogeria mística, vivien al camp i pouaven les fonts imaginant-se que n'obtenien llet i mel. Les bacants, en canvi, són dones humanes, en aquest cas de la ciutat de Tebes, que es lliuren al culte de Dionís a imitació de les mènades.

20. El Tmolos (actualment, en turc, Boz Dag) és la muntanya de Lídia que domina la ciutat de Sardes. D'allà procedeixen doncs les mènades del cor de la tragèdia.

21. Aquests panderos, que el text tràgic associa als cultes frigits de la Gran Mare (és a dir Cíbele, cf. infra vv. 72-82 i nota, tot i que aquí es produeixi un sincretisme amb Rea, dona de Cronos i mare de Zeus), són, en termes teatrals, allò que caracteritza el cor de mènades asiàtiques, i que les diferencia de les dones de Tebes, llançades pel déu al menadisme (Cf. Dodds) i caracteritzades per portar el tirs. L'entusiasme i la dansa són una cara del déu, l'altra cara té a veure amb el tirs (que és alhora bastó, «vareta màgica» i arma). Remarcar com a les pintures vasculars es dona també aquesta duplicitat. Hi ha mènades amb el tirs i d'altres (jo diria que menys abundants) que toquen el pandero.

22. *Bromios*, un dels epítets de Dionís, amb la mateixa arrel que el verb *bremein* que vol dir 'tronar' o 'bramular', per exemple, un toro, una de les formes del déu. Mantinc la traducció de Carles Riba: «Clamorós», tot i que potser estaria millor «bramulador» o «bramador». (Alberich en canvi traduiria «estrepitós» i atribueix l'epítet al soroll i la música del culte dionisiac, i al tro de Zeus que va presidir el seu naixement).

23. Alberich opina que caldria transcriure «eve».

24. [AB] La invitació al silenci i al recolliment són els preliminars tòpics de la pregària.

25. Cíbele: Deessa frígia de la fertilitat de la terra, anomenada també Gran Mare, i venerada conjuntament amb el seu jove amant (o fill) Atis. El seu culte, de tipus orgíac, fou acceptat per Roma el 204 aC, bé que els seus aspectes externs (emasculació dels gallus o iniciats durant el furor místic, acció que el dret romà castigava) feren que el senat el limités, i restà en mans dels immigrants orientals fins que fou reinstaurat per Claudi. La festa era celebrada a l'equinocci de primavera; començava amb planys fúnebres i s'acabava amb l'alegria de la resurrecció. Cíbele era representada asseguda, damunt un carro tirat per lleons, i amb el corn de l'abundància. [EC]

26. [JA] Les banyes de brau eren símbol de la robustesa associada a la força fecundadora de Dionís.

27. En la botànica dionisiàca, aquí falta la vinya i el tirs, que crec que no cal confondre amb aquestes «branques de roure o de pi». En el sacrifici final de Penteu apareixen tots dos elements diferenciats (cf. els versos 1098 i 1099, per exemple).

28. [AB] Després d'haver cantat Dionís i les dones del seu seguici, el cor contextualitza el culte del déu sobre el mateix fons dominat per la Mare que Dionís havia reclamat al final del Pròleg. Els Curetes són els sacerdots cretencs de Rea, una confraternitat de joves guerrers, com suggereix el seu nom, lligats al culte de les grutes i cèlebres per les danses armades (cfr. Plató, *Lleis*, 796b) amb les quals havien protegit, a la cova de Lictos, a Creta, el petit Zeus que Rea havia sostret a Cronos.

La descripció de Pierre Grimal (2008) és més clara: «Rea, després d'infantar el nen en una cova del mont Ida de Creta, el va confiar a la nimfa Amaltea. Però, perquè la criatura amb els seus plors no revelés la seva presència a Cronos, que el buscava per devorar-lo, Amaltea va demanar als Curetes que ballessin al seu voltant les seves sorolloses danses guerreres, cosa que van fer. Així van permetre que la criatura arribés a l'edat viril.» Això d'Amaltea és un embolic. No hi ha manera de diferenciar la cabra de la nimfa!! Tampoc veig per què, com Alberich i altres, hauria de transcriure «curets» i no «curetes».

29. [AB] Els coribants, sacerdots de Cíbele, coneguts a l'Atenes històrica per les seves cerimònies molt sorolloses, a les quals es recorria com a forma de purificació, són sincrèticament associats als Curetes i gairebé confosos amb ells (Cfr. Plató, *Critó*, 54d, però també *Lleis*, 790d).

JC. Sembla ser que aquests sacerdots dansaires eren capats, i anaven vestits de dona. Cosa que fa poc entenedora la confusió amb els Curetes.

30. Els panderos rodons i l'*aulos*, la flauta doble, se suposa que induïen l'èxtasi. En el discurs d'Alcibiàdes del *Convit* platònic, quan compara Sòcrates amb el sàtir Màrsias parla de l'eficàcia de l'*aulos*: «Les seves melodies... són les úniques que captiven el cor i les úniques que, perquè són divines, revelen quins són els homes que tenen necessitat dels déus i dels ritus de les iniciacions.» A la web es poden trobar diverses recreacions plausibles de la tècnica i del so de l'antic *aulos*.

31. Els sàtirs, tan associats en la imatgeria de la ceràmica àtica, per exemple, a Dionís, és l'única vegada que són esmentats en tota la tragèdia.

32. Aquestes festes biennals o trietàriques eren les anomenades *orgia* (vid. supra). Com que la paraula porta cua, val la pena aturar-s'hi una mica. Comencem reproduint l'article de l'EC sobre *orgia*:

En sentit històric, nom de les cerimònies rituals —particularment les del culte dionisiac— caracteritzades pel desenfrenament, pel furor i l'entusiasme dels participants. El terme, del grec ὄργια (pl), que significava originàriament 'acte ritual', passà a designar els ritus dels cultes secrets i, més tard, els cultes de Dionís. L'origen d'aquests actes es troba, però, entre les institucions de nombroses religions primitives i consisteix en l'abolició temporal de les normes —molt sovint de les normes sexuals— que regulen la vida d'un poble. Atès que en molts pobles agrícoles la celebració de les orgies rituals coincideix amb els moments culminants del conreu dels camps, alguns estudiosos de les religions intentaren d'explicar-les, durant el segle XIX, basant-se en la màgia simpàtica: el desfogament de les energies sexuals serviria per a promoure la fertilitat de la terra. Hom pensa, però, que les orgies són explicades pel desig —comú a tots els pobles— o per la necessitat psicològica de descarregar, de tant en tant, les energies que es troben reprimides per un rigorós sistema de normes i de prohibicions. Hom creu també que en l'orgia hi ha una realització ritual del desordre, com a condició de la renovació radical de l'ordre. Algunes formes atenuades de l'orgia ritual han perdurat, a través del paganisme, en la vida cristiana medieval (caps d'any, carnestoltes, revetlles, mascarades, etc) i subsisteixen encara avui en el folklore.

33. [AB] L'epode clou el càntic d'entrada amb l'escena cabdal del bloqueig extàtic al qual s'arriba després de la cursa frenètica de l'iniciat que, disposant-se a beure la sang del boc i llançant-se damunt la víctima crua, en el moment culminant de l'*omofagia*, se sent coincidir amb el seu déu.

34. [JA] Prop del mont Tmolos neix el riu Pactolos, en la sorra del qual es trobaven palletes d'or.

35. Tirèsias i Cadme seran representats, respectivament, pels actors deuteragonista i tritagonista.

36. Una de tantes frases que ens recordaran la presència en escènica de *koufá prósopa*, de personatges muts, de comparses.

37. [AB] Eurípides no s'està mai de subratllar l'origen estranger de Cadme, que va arribar a Beòcia provinent de Sidó i de Fenícia, seguint el rastre de la seva germana Europa, raptada pel Déu-Toro amb el qual, a Creta, engendra Minos.

JC I observem com el mite ens recorda el parentiu del tema dionisiac amb el tema cretenc. Tal com s'acabaria de reblar amb el tema mític de les noces de Dionís amb l'Ariadna abandonada a Naxos.

38. [AB] Tirèsias, el vell vident cec que el públic, per consuetud, espera que aparegui a escena acompanyat, ho fa sol i disfressat amb el parament de les bacants. És el primer cop d'escena, el primer anul·lar-se en la ficció del ritu de totes les barreres i els límits culturals i socials. Amb el vestit ritual cauen les diferències entre home i dona, vell i jove, rei i súbdit, ric i pobre.

[JC] Hi ha, també, la qüestió de l'edat (o de l'absència d'edat) de Tirèsias. Aquí el veiem acompanyant Cadme i tan vell com ell. Però en el cicle d'Èdip el tornarem a veure, i Èdip és el rebesnet de Cadme (!!!). Observar que en la tragèdia es confronten tres formes de raó al palau de Tebes: la raó de la tradició antiga, encarnada per Tiresias, la dels sofistes, que Penteu fa seva i vol imposar, i la raó oportunista de Cadme. Les dues últimes són castigades.

39. [AB] *Sophen sophou*: diàlegs, monòlegs i corals juguen amb l'ambigüitat de la *sophia*, saviesa i raó, la primera entesa com a devoció respectuosa de les antigues tradicions i adequada per tant al culte del déu, la segona interpretada com a especulació intel·lectual i racionalisme combatut per Dionís.

JC Des de la nostra òptica és un dels grans temes, sinó el gran tema, d'aquesta tragèdia.

40. Cf. també Aristòfanes, *Granotes*, versos 345 i ss.

41. No hem d'oblidar que Tirèsias és cec. La paraula que traduïm per *guia* és *paidagogos* (*παιδαγωγος*), el 'pedagog', el vell servent que acompanyava els joves al gimnàs.

42. [JP] La crítica dels sofistes es precisa amb l'al·lusió, al vers següent, als *kataballontes logoi* de Protàgoras. JC De fet és al v. 202: *κεκτήμεθ', οὐδεις αὐτὰ καταβαλει λόγος*. Potser també aquí caldrà afinar la versió.

43. [JA] En aquesta expressió, alguns entesos hi veuen una al·lusió evident a l'obra atrevida i problemàtica del sofista Protàgoras que portava per nom *La veritat* o *Els enderrocadors*.

44. El vers diu *ἐγὼ προφήτης σοι λόγων γενήσομαι*. Remarquem el *prophetes*. Diu AB que la paraula va més enllà de la situació per introduir una funció concreta dels devots, la d'anunciar la veritat dionisiàca.

45. Suposem que torna a ser l'actor protagonista. És important observar que, fent-ho així, el mateix actor que ha representat Dionís, ara incorpora la màscara de Penteu. El joc teatral fa servir intensament la semblança física entre tots dos, com veurem. Fins i tot quan, necessàriament, els incorporen actors diferents, hem de suposar que el físic (i la veu, potser) d'aquests dos actors era semblant. O que jugava a ser-ho.

46. [AB] Penteu representa el sentit comú, el punt de vista d'un públic més pròxim a l'atenció que no al macedoni; la mateixa desconfiança que Aristòfanes, el 411, atribuïa als homes davant Lisístrata i les seves companyes, la sospita que l'abandonament de les cases volia dir llicenciositat i no castedat

47. [JA] Acteó fou un caçador mític de Tebes que sorprengué la dea Àrtemis nua mentre es banyava amb les altres nimfes. Com a venjança la deessa de la castedat el va convertir en cérvol i va ser devorat pels seus propis gossos al mont Citeró.

[JC] «Veure allò que no s'ha de veure» és una mena de nota baixa, central, subterrània, en el text: en la història llegendària de Tirèsias, en el mite d'Acteó, en la *hybris* de Penteu.

48. [AB] Dionís és estrany i andrògin per a Penteu. La naturalesa metamòrfica del déu, que havia estat traduïda i controlada en la màscara teatral, és sostreta al teatre, a la metàfora, i realitzada a escena.

49. El decapitat serà Penteu. L'acció progressa amb constants inversions i canvis de paper entre Penteu i Dionís, en aquella dinàmica de rivalitat mimètica que per a René Girard (1995) és el paradigma de la progressiva assimilació de víctima i botxí.

50. JP considera millor la traducció de Lacroix: «Il existe un dieu Dionysos». L'original diu: ἐκεῖνος εἶναι φησι Διόνυσον θεόν. Ajustem la traducció catalana tenint en compte l'opinió de Pigeaud en: «Ell diu que hi ha un déu que és Dionís».

51. És la negació del mite de la naixença de Dionís, i la seva reducció a una història més banal: Sèmele queda prenyada ves a saber de qui i en culpa Zeus, Zeus s'empenya i fulmina mare i fill. Un acte d'*ybris* d'un *theomakhos*.

52. Equíon és un dels *esparts*, dels homes que van brollar de la terra tebana quan Cadme hi va sembrar les dents del drac que havia mort. Casant-se amb Agave, la filla de Cadme, serà el pare de Penteu.

53. El joc de paraules del relat de Tirèsias és entre μέρος ('tros'), μηρός ('cuixa') i ὄμηρος ('penyora', 'ostatge').

54. AB subratlla que tant el caràcter màntic, profètic, de Dionís, com el guerrer, pertanyen als cultes dionisiacs tracis, no als grecs. En la traducció he fet servir la paraula *pànic* gens accidentalment, i espero que no del tot inexactament, perquè Pan apareix també com una figura associada a Dionís. En qualsevol cas la mena de por irracional que descriuen els versos 303-304, recorden el paper que de vegades s'atribueix a Pan en les derrotes dels perses a Marató i a Salamina. Cf. més avall el vers 952.

55. [AB] A Delfos molts rastres suggereixen la cohabitació dels dos déus que Plutarc (*De E apud Delfos*, 388e) deia que s'alternaven, amb la presència d'Apol·lo als mesos d'estiu i de Dionís als d'hivern (mentre se suposava que Apol·lo estava amb els Hiperboris). Amb seguretats estan documentades les festes trietèriques (biennals) de Dionís, celebrades cada dos anys als cims del Parnàs, de les quals sembla que es podria deduir la presència de Dionís a Delfos, però també la seva marginalitat respecte d'Apol·lo. [JA] Èsquil, Estrabó i Pausanias esmenten la cova de Còricos com a centre de les trietèries dèlfiques. Actualment la cova té el nom de *Sarandavli*, és a dir, les quaranta sales, i s'hi accedeix per Aráhova, una localitat que es troba abans de Delfos venint d'Atenes. [JC] Més avall el text parlarà, referint-se al mateix lloc, dels «cims Coricis».

56. Cipris, la nascuda a Xipre, és un dels apel·latius d'Afrodita.

57. Febos, el brillant, és l'apel·latiu solar d'Apol·lo. Igual com Lòxias, l'oblic —que sortirà més endavant, cf. vers 1336—, és el nom apol·lini que fa referència al caràcter indirecte, oblic, dels seus oracles. I vet aquí que Apol·lo i Dionís, com abans en l'al·lusió a Delfos, tornen a aparèixer de bracet. Diu el corifeu: «El teu discurs, ancià, és assenyat», que és allò

que vol dir que no desdiu d'Apol·lo, d'altra banda aquell que va donar a Tiresias el do de la vidència, «i ahora honora la grandesa de Dionís».

58. [AB] Cadme afronta el problema de la mentida política: per al vell rei, de poder temperat, el déu no és la veritat, sinó la mentida necessària que el jove rei, de poder tirànic, ha d'aprendre a administrar. [JC] Cal subratllar que, contra el que podia fer pensar l'entrada de Cadme i Tirèsias, el rei vell no creu en la divinitat de Dionís, sinó en la conveniència que aquesta veritat sigui creguda. I per això és castigat al final.

59. [EC] Acteó: Caçador que, convertit en cérvol per Àrtemis com a càstig per haver-la sorpresa mentre es banyava amb les nimfes, fou devorat pels seus cinquanta gossos.

Però Eurípides tira d'una altra versió del mite, com parla també d'ὠμόστροι, que podríem traduir per «crudívores», referint-se a les gosses, tot per reforçar encara més el paral·lelisme entre les històries d'Acteó i de Penteu, de les gosses d'Acteó amb les mènades dedicades a l'*sparagmós* i l'*omofagia*.

60. Aquí convé recordar l'origen mític de les capacitats endevinatòries de Tiresias: els motius pels quals s'ha quedat cec i el do compensatori que li ha donat Apol·lo: comprendre els ocells. I fer notar com hi ha aus amagades en les arrels de paraules com «auguri» o «averany».

61. Ara Penteu parla de l'aire efeminat de l'estranger, però més avall, al vers 455, dirà que aquests mateixos trets que subratlla són «per agradar a les dones». Vet aquí un tema de debat interessant sobre les marques de gènere i l'atractiu sexual.

62. He allargat el vers per incloure-hi l'explicació del joc de paraules. Però no té massa sentit conservar en una traducció per a ser dita aquesta mena de coses.

63. El terme és *hybris*, que es contraposa a *hosía*, santedat.

64. Pafos és la ciutat de l'oest de Xipre a prop de la qual se situa el lloc llegendari del naixement d'Àfrodita. Però l'absència de pluja i el delta d'un gran riu fan pensar més en Egipte que no en l'illa de Xipre. Potser el text deia «Faros» i no «Pafos», segons conjecturen alguns intèrprets (pocs).

65. [JA] Pièria és una fèrtil contrada de Macedònia al nord de l'Olimp, entre el golf Termaic, actualment de Tessalònica, i el mont Píeron. [JC] És possible que en el temps que el vell Eurípides se'n va anar a viure a Macedònia i va escriure la tragèdia alguna forma de culte bàquic fos viu en aquesta àrea on «les bacants tenen dret a fer-hi la festa».

66. Anota la Beltrametti que l'associació de les Càries (les Gràcies) amb Pothos (el desig), connoten en una direcció concreta l'atmosfera ritual.

67. Irene, que és el nom de la pau, és representada en alguns vasos en forma de mènada, portant a les mans el corn de l'abundància, en concordança amb els versos d'Eurípides, anota JA.

68. Ara Penteu i Dionís s'enfronten a l'escena. Per força doncs, l'actor que incorpora Dionís no pot ser el mateix Protagonista que suposàvem que ho feia al Pròleg. Podem pensar que els papers ara estan repartits així. Protagonista: Penteu. Deuteragonista: Dionís. Tritagonista: El servidor. Cal pensar també que el servidor no deu anar sol, sinó acompanyat d'altres, que són personatges muts: *koufá prósofa*.

69. Valdria la pena alguna digressió sobre això dels cabells llargs, i aquest caràcter sagrat de conservar la pròpia integritat sense tallar-se'ls (i, contràriament, l'automutilació de tallar-se'n rínxols, que explicaria el seu caràcter d'ofrena a les tombes). Com lliga amb els *sikhs*, o amb els *hippies*, o amb la llegenda bíblica de Sansó i Dalila? En el text sembla que més aviat tingui a veure amb l'esborrament dels límits entre els gèneres, que és un tema recurrent.

70. Falta un vers.

71. És el riu que flueix entre Etòlia i Acarnània i del qual es creia que provenien totes les fonts, i per tant també la de Dirce. (El riu és un déu, les fonts són nimfes). Amb les seves aigües, segons la llegenda, s'havien fet les ablucions rituals del petit Dionís abans de la segona gestació a la cuixa del seu pare [AB] [JB] El riu, que no és el més llarg de Grècia contra allò que afirma JA, desemboca en una zona pantanosa, de la Grècia continental, davant de l'illa de Cefalònia. També està associat amb l'origen llegendari del vi (vegeu l'entrada «Eneu» a Grimal, 2008).

72. Dítirambe és una epiclesi (és a dir una des formes invocatòries) de Dionís, i donarà nom als poemes corals fets en honor del déu. Com diu Alberich, no s'ha trobat cap etimologia satisfactòria del mot, malgrat que alguns hi volen reconèixer una arrel *dithyros* (que té doble porta), com a referència al doble naixement del déu.

73. Una de les coses que fan les mènades vingudes d'Àsia és anunciar la veritat divina de Dionís, és a dir ser-ne profetes.

74. Això dels «serralls» és abusiu. El text d'Eurípides no diu que Nisa sigui pla ni muntanya, com bé observa AB. Però el paral·lelisme amb el Parnàs i l'Olimp obliga. Alberich, però, anota això: «Nisa és una muntanya mítica d'Àsia Menor d'ubicació incerta, on Hermes va portar Dionís infant per tal que les mènades el criessin.» Tan incerta que l'himne homèric de Dionís la situa a Egipte, diu AB, mentre que per a la *Iliada* (VI, 133) és a Tràcia. AB subratlla que el lloc sona en el nom del deu Dios-nysos, on «Dios» és el genitiu de Zeus, que recorda la filiació del nou déu i «nysos», diu Alberich, pot ser un mot traci que significa «fill».

75. Són cims del Parnàs. Vegeu més amunt la referència a la cova de Còricos.

76. [JA] L'Olimp és la muntanya més alta de Grècia (2911 m.), entre Tessàlia i Macedònia, no gaire lluny de la mar.

77. Pièria, que ja ha sortit abans, és a Macedònia, com també els rius Àxios i Lídias.

78. Diu Aristòtil a la *Poètica* que «el *kommos* és una lamentació comú al cor i als actors en escena».

79. L'estructura del text suggereix la fragmentació del cor en diferents grups menors (no només en els dos semicors habituals), que dialoguen entre ells.

80. Sobre aquest terratrèmol, llegim a Di Benedetto (1997): «En el tercer episodi hi ha fins i tot un terratrèmol provocat pel déu: el cor declara que la casa de Penteu s'està ensorrant i que l'arquitràu del palau es belluga. No és segur com es devia representar en escena aquest moviment, però la casa no es devia ensorrar, i era suficient fer moure algun dels elements arquitectònics representats per donar idea del sisme; eventuais sorolls darrere l'escena podien

completar l'efecte. D'un fragment de la trilogia d'Èsquil sobre Licurg (...) es desprèn que allà també hi havia un terratrèmol, no sabem si representat en escena o narrat només per un personatge.» No és que ens ajudi a descobrir gran cosa.

81. [AB] Sisme, foc i trons generen a l'escena i entre el públic la mateixa atmosfera numinosa pressuposada per la contemporània *Èdip a Colonos* que culmina en el relat de la desaparició d'Èdip, amb intensa commoció de tots els sentits.

82. Ja hem dit més amunt que aquest riu es considerava pare de totes les fonts, aquí apareix com a idea absoluta de «gran cabal d'aigua».

83. Un dels epítets de Dionís és *Lysios* (aquell que deslliga, aquell que deslliura). Com assenyala AB aquí es contraposen *Penteu* (que lliga) i *Dionís* (que deslliura). El tema de voler lligar Dionís ja es troba a l'himne homèric que narra la història dels pirates que volen capturar-lo. Vet aquí aquests versos en la versió que en va fer Joan Maragall:

(...) Volgueren lligar-lo amb forta llaçada
 pro els vímets lliscaven, i se li desfeien de les mans i els peus,
 i saltaven lluny. Llavors va asseure's: reien sos ulls negres;
 i el pilot, al veure-ho, amb veu imperiosa digué a sos companys:
 —Malhaurats, alerta! Mireu que deu ésser un déu poderós,
 aquest que prenien i voleu lligar: la nau, que és tan forta,
 no el pot sostenir. (...)

84. Falta un vers.

85. Aquest missatger serà, doncs, el tritagonista.

86. Veure, més amunt, la nota al vers 127 sobre el poder del so de la «flauta frígia», que és l'*aulos*, fet i fet.

87. Recordem que les figures femenines dels idolets minoics, no només són portadores de serps, sinó que mostren els pits nus.

88. [JA] *Iaccos* és un epítet de Dionís, derivat del crit ritual *iaque*, en grec *iakche*, que per semblança amb l'apel·latiu *Bacos* en vocatiu, en grec *Bákche*, es va associar al culte d'aquest déu. Amb tot, en un principi, *Iacos* era un déu jove que formava, amb *Demeter* i *Persèfone*, la tríada eleusina. Algunes vegades fou considerat com el fill de *Demeter* i *Zeus* que ajudà la seva mare en la recerca de *Persèfone*. Altres vegades els mitògrafs han pres *Iaccos* per fill i encarnació de *Zagreu*, nascut de *Persèfone* i de *Zeus*. Finalment també ha estat tingut per fill de *Dionís* i d'una nimfa.

89. La presència dels homes a les celebracions bàquiques no és tema del tot clar. En principi els estaria prohibida, i la ira de les bacants s'adreçaria a aquells que trenquen un tabú. Però l'estranger també és un home, i sembla que té el seu lloc al culte. AB assenyala la brusquedat de la transformació instada per *Agave*, i que les «gosses de la venjança», per a Èsquil, són les *Erínies*.

90. [JA] L'esquarterament o *spáragmos* de viu en viu dels animals, del qual s'han escapat dels pastors, constitueix un dels rituals més importants de les celebracions bàquiques.
91. [JA] L'Asop és el riu de Beòcia que passa pel peu del Citeró, prop de platea i d'Èritres.
92. [JA] Hísias i Èritres, situades a prop de Platea, són localitats de Beòcia al peu del Citeró. La primera ja era una ruïna en temps de Pausànias (segle II dC).
93. JP diu que, dels set portals de Tebes, és el que dona al camí del Citeró. I cita com a font Pausànias.
94. [JA] Una mitra era una mena de còfia que recollia els cabells femenins. Era una peça de vestir d'origen lidi.
95. [AB] És el motiu dramàtic del caçador caçat. La *peripeteia* per excel·lència.
96. Són fragments com aquest els que han fet parlar a alguns comentaristes de la «conversió» d'Eurípides.
97. AB i d'altres insisteixen a subratllar que ara Penteu ocupa el lloc de l'iniciat a un culte misteriós que comença a tenir al·lucinacions. A mi em sembla més interessant l'aspecte teatral d'aquest moment. Penteu s'ha transvestit (de manera que la seva imatge, llevat de la màscara, és la contrafigura de la del déu, cosa que queda subratllada per la referència a les imatges dobles), però, què ha fet Dionís? La referència al seu aspecte taurí i a les imatges dobles, no tenen cap correlat en allò que es veu en escena? No hi podria haver, per exemple, un canvi de màscara de Dionís que comenci a prefigurar la seva epifania final *ex machina*?
98. [JA] Pan era una divinitat amb potes de cabra que protegia els ramats. Alguns estudiosos han relacionat l'arrel d'aquest mot amb el nom d'una deïtat vèdica que significa «pastor». L'instrument de Pan era la siringa, amb la qual les nimfes i els sàtirs ballaven. Pan també podia ser un déu aterridor. Es creia que Pan espantà els perses a Marató i que, per això, li dedicaren un temple a Atenes. El mot 'pànic' deriva d'aquesta deïtat. (JC. Cf la meua anotació de més amunt respecte de l'adjectiu *pànic*).
99. [JA] Les Gòrgones eren tres criatures femenines mítiques que vivien a Líbia, no gaire lluny de l'extrem de la riba de l'Ocean, on es trobava el jardí de les Hespèrides. L'art antic les sol representar amb uns rostres arrodonits espantosos, amb cabells en forma de serpents i amb uns ulls fixos, que segons la tradició podien convertir les persones en pedra.
100. Les diferències entre les traduccions d'aquesta antístrofa que he tingut a les mans són tan grans, que arriben a semblar textos diferents. He fet allò que he pogut. Val a dir que les versions de Jean Bollack i de Joan Alberich m'han semblat la guia més fiable.
101. Sembla clar que el text grec parla de la mare de Dionís (ὄργια ματρός τε σας), i que per tant deu referir-se a Sèmele, i als seus cultes que estaven difosos per tot Grècia. Podria ser més clar, en aquest context, que fes referència a Agave, la mare de Penteu, i els cultes bàquica que ella realitza. La traducció italiana de F.M. Pontani força el text en aquest sentit.
102. [AB] El lleó completa la llista de les manifestacions metamòrfiques animals del déu, ja repetidament representat com a serp i com a toro. [JC] Cf. l'himne homèric a Dionís, citat novament en la versió de Joan Maragall:

Mes altres prodigis veieren seguir-se en la ràpida nau:
 veié's la coberta mullada d'un vi negre i dolç que hi corria,
 d'una olor divina que els deixà admirats. Després, tot seguit,
 s'alçava una parra frondosa a l'entorn de la vela, fins dalt,
 amb gran penjarell de raïms; i entortolligant-se en el pal,
 una heura negrosa creixia, cobrint-se de fruites i flors;
 i tots els escàlems dels remes tenien corones posades.
 Llavors al pilot ordenaren la nau menar en terra.
 En tant el déu se'ls tornava un lleó terrible udolant,
 i, donant senyals, els féu compareixe' al bell mig de la nau
 un ós que es llançà rabiós, amb el pèl del coll eriçat.
 Ells, estamordits, fugiren a popa i s'arredossaren
 entorn del pilot de seny tan prudent. Pro el lleó, d'un bot,
 agafà el patró; i els altres, al veure-ho, saltaren enfora
 dins del mar diví, fugint la sort negra, i tornaren delfins.

103. Sidó era la ciutat fenícia (libanesa avui) d'on procedia Cadme, que potser conve recordar aquí que va passar a l'altra banda del mar seguint el rastre de la seva germana Europa, que Zeus havia raptat en forma de toro.

104. [JA] Ofís era el drac, fill d'Ares, que guardava el lloc que després ocuparia Tebes. Aquest drac va devorar els companys de Cadme, i ell el va matar i li va arrencar les dents, seguint el consell d'Atena.

105. Segueixo la distinció que fan la majoria d'editors atribuint la primera rèplica només al Corifeu i les següents al Cor, però tota l'arrencada de l'escena, fins al relat, o *rèsis*, del Míssatger té la forma d'un *kommós*.

106. Aquí hi ha una llacuna que no afecta la numeració dels versos de les edicions canòniques.

107. AB (seguint Dodds) insisteix a subratllar les coincidències que hi ha en el clima de l'escena aquí descrita amb la descripció de la desaparició d'Èdip a Colonos, i a suposar que Sòfocles podia haver conegut el text de *Les Bacants*.

108. La traducció d'aquest vers segurament s'ha de replantejar. Alberich anota: «el tirs bàquic és considerat com un salconduït per poder penetrar en el món dels morts.»

109 Els comentaristes, en general, suposen que aquí falta una rèplica de dos versos del Cor.

110. El culte dionisiac és antitètic a la idea sacrificial que estableix la separació radical de déus i homes (cf. el mite de Prometeu, o, en un altre ordre de coses, la falla aristofànica dels Ocells), connectats només pel fum que s'alça de l'altar on es rosteix (o es consumeix) la víctima sacrificial. La víctima morta amb les mans (*sparagmós*) és devorada crua (*omofàgia*), en una cerimònia que esborra les distincions entre déus i homes i que representa, per tant, un retorn a l'edat d'or (d'aquí els rius de llet i mel, etc). Aquest és el festí a què convida Agave.

111. Penteu, recordem-ho, s'havia deixat anar la cabellera.

112. ὁ γὰρ ἄναξ ἄγρεύς, diu el vers del Cor. En l'expressió «gran caçador» o millor, com fa Alberich, «sobirà caçador» (ἄναξ ἄγρεύς), alguns estudiosos [JA] hi han vist una connexió amb Zagreu, déu cretenc identificat amb Dionís, que va tenir un paper molt important en els ritus que es practicaven en els misteris d'Orfeu. Segons la versió de l'orfisme, Zeus, sota la forma d'una serp, va engendrar en Persèfone el qui havia de ser el seu hereu. Els Titans, que s'oposaven al poder de Zeus, van trossejar el seu fill, tot I que havia estat transformat en un brau perquè no fos reconegut, i el van devorar tot llevat del cor que Atena va poder salvar i va retornar al seu pare. A partir del cor, Zeus va refer un segon [Zagreu], Dionís, en el cos de Sèmele. Zeus va fulminar els titans i de les seves cendres en van néixer els humans. Aquests participen d'una naturalesa doble, de la maligna dels titans i de la divina del cos de Dionís.

113. Aquí s'acaba el kommos.

114. [AB] La llança és l'arma pròpia dels tessalis, a partir de la *Iliada*. És cèlebre la llança de faig del mont Pelió que va donar Quiró a Peleu per a les seves noces amb Tetis i que, després, va ser donada per Peleu al seu fill Aquil·les. L'única arma que Patrocle, quan va substituir Aquil·les en la batalla, no va poder brandar.

115. Diu la nota de Jean Bollack: «La pregunta d'Agave queda sense resposta; els editors admeten, des del Renaixement, que una part del text s'ha perdut; devia contenir una recomposició del cos de Penteu.»

116. [JA] Segons el mite, Cadme, a més de les filles Sèmele, Agave, Ino i Autònoe va tenir un noi, Polidor, pare de Làbdac, avi de Laios i besavi d'Èdip (JC altrament ens quedariem sense el fonament de tot el cicle tebà de tragèdies). Tanmateix el poeta silencia aquesta descendència masculina per tal de provocar més dramatisme amb l'estroncament de la continuïtat de la família a causa de la mort de Penteu i Acteó.

117. Un altre dels passos en què, aquells que ho volen, fonamenten la «conversió» d'Eurípides. A mi el debat mateix em sembla fora de lloc, i molt més interessant sortir-ne per la tangent. M'explico: Si conversió vol dir subscriure aquells versos de Hamlet, on el príncep de Dinamarca diu al seu amic Horaci que hi ha més coses al cel i a la terra que aquelles a les quals abasta la seva saviesa, aleshores sí. Més que conversió, jo hi veig una reflexió desencisada d'Eurípides sobre la capacitat transformadora de la raó. Comprensible en la situació històrica en què es troba Atenes. En tot cas és una lectura que ens resulta més pròxima.

118. Sobre aquesta nova llacuna, més extensa, Carles Riba anota el que segueix en la seva versió: «S'ha perdut aquí una part de la tragèdia, en la qual sembla que Agave es lamentava de la mort del seu fill i, després d'un breu anunci pel Cor, apareixia, en la seva veritable figura, Dionís. El déu devia començar la seva profecia justificant la mort de Penteu pel seu pecat i llavors a nunciant l'exili perpetu d'Agave i de les seves germanes». [JC] En un fragment d'un gramàtic alexandrí se'ns diu que Agave agafa un per un els membres del seu fill i es lamenta damunt de cadascun [JA] Les idees contingudes en el començament del parlament de Dionís (més aviat d'Agave, JC) es poden extreure parcialment del contingut del centó *Christós páschon*. (cf. els fragments traduïts en apèndix a l'edició d'Alberich) [JC] I d'altra banda, que un poeta bizantí extragués material del gran drama dionisiac dels antics per a un centó crístic, ja ens hauria de fer pensar... en les conseqüències del dionisisme en la teologia

cristiana.(!!!) Finalment, aquesta aparició del déu «en la seva veritable figura» (un tema no pas menor, i sobretot des del punt de vista de l'*opsis* de la tragèdia: quin és el «veritable aspecte» d'un déu que en les seves representacions iconogràfiques apareix les més de les vegades emmascarat??) —i no l'aparició inicial, en la figura de «l'estranger»— es devia produir al *theologeion* i *ex machina*.

119. Lòxias és un sobrenom d'Apol·lo i vol dir 'oblic', 'ambigu', fent referència a l'ambigüitat de les respostes del seu oracle.

120. [JA] Segons el mitògraf Apol·lodor (*Biblioteca*, 3, 4, 2), Cadme i Harmonia van anar de Tebes al país dels enquelencs, que havien estat atacats pels il·liris. Els enquelencs els vam demanar que fossin els seus cabdills, perquè un oracle els havia vaticinat que així guanyarien els seus enemics. Cadme va esdevenir rei i li va néixer un fill, Il·liri. Més tard, Zeus va transformar Cadme i Harmonia en serps i els va enviar als Camps Elisis, lloc feliç on anaven a parar els piadosos després de la mort. Es trobava sota terra, com tota la resta del reialme dels difunts. En podem llegir la descripció que en fa Proteu a Menelau a l'*Odíssea* (p. 4, 563 i ss.)

121. És a dir a l'illa dels Benaürats, als Camps Elisis.

122. El destí de Cadme és no morir, sinó anar a parar a l'illa dels Benaürats, als Camps Elisis. Aquí es queixa d'això, de no poder tenir, ni tan sols, el repòs de la mort.

123. Molts editors pensen que falta un vers. [JA] Segons el mite, Aristeu, marit d'Autònoe i cunyat d'Agave, en morir el seu fill Acteó se'n va anar a l'illa de Ceos i, després, a Sicília, Sardenya i Arcàdia, i va ensenyar l'art de l'apicultura a aquests pobles. Potser això té relació amb la singular metàfora del vers 1365.

124. Aquesta rèplica aïllada de Dionís implicaria que el déu no ha abandonat l'escena després del vers 1351. Tot el *Trenos* final és molt discutit. Hi ha qui adjudica, amb petits canvis de pronoms (de cas), aquesta rèplica a Cadme: «L'ultratge que li vau fer va ser terrible / El seu nom a Tebes no era honorat».

BIBLIOGRAFIA

I. *Estudis generals i particulars*

- ALBINI, Umberto. *Euripide o dell'invenzione*. Milà: Garzanti, 2000.
- BOLLACK, Jean. *Dionysos et la tragédie. Commentaire des Bacchantes d'Euripide*. París: Bayard, 2005.
- BRUIT ZAIDMAN, Louise. *Les grecs et leurs dieux*. París: Armand Colin, 2005.
- CHIRASSI COLOMBO, Ileana. *La religión griega*. Madrid: Alianza, 2005.
- DARAKI, Maria. *Dionysos et la déesse Terre*. París: Flammarion, 1985.
- DE ROMILLY, Jacqueline. *La modernité d'Euripide*. París: PUF, 1986.
- DE ROMILLY, Jacqueline. *La tragédie grecque*. París: PUF, 1970.
- DETIENNE, Marcel. *Dionisio a cielo abierto*. Barcelona: Gedisa, 2003.
- DI BENEDETTO, Vincenzo; MEDDA, Enrico. *La tragedia sulla scena. La tragedia greca in quanto spettacolo teatrale*. Torí: Einaudi, 1997.
- DODDS, E. R. *Los griegos y lo irracional*. Madrid: Alianza, 1980.
- FESTUGIÈRE, A. J. *La esencia de la tragedia griega*. Barcelona: Ariel, 1986.
- GIRARD, René. *La violencia y lo sagrado*. Barcelona: Anagrama, 1995 (Passim, però sobretot p. 127 i ss.).
- GRAVES, Robert. *Los dos nacimientos de Dionisio*. Barcelona: Seix Barral, 1980.
- GRIMAL, Pierre. *Diccionari de mitologia grega i romana*. Traducció de Joaquim Gestí, Montserrat Franquesa i Andreu Martí. Barcelona: Edicions de 1984, 2008.

- KERENYI, Karl. *Dionisios. Raíz de la vida indestructible*. Barcelona: Herder, 1998.
- KOTT, Jan. *El manjar de los dioses*. México: Era, 1977, p. 180-223.
- LESKI, Albin. *La tragedia griega*. Barcelona: Labor, 1966(?) (N'hi ha una reedició més recent, amb la traducció revisada a El Acantilado, Barcelona, 2001.)
- MASSENZIO, Marcello. *Dioniso e il teatro di Atene*. Roma: Nuova Italia Scientifica, 1995.
- MOSSMAN, Judith (ed.). *Euripides*. Oxford: Oxford University Press, 2003 (sobretot, Helen P. Foley, «The Masque of Dionysus», p. 342-368).
- OTTO, Walter F. *Dionysos. Le mythe et le culte*. París: Mercure de France, 1969.
- OTTO, Walter F. *Teofania. El espíritu de la antigua religión griega*. Barcelona: Sexto piso, 2007.
- REINHARDT, Karl. *Eschyle. Euripide*, París: Minuit, 1972.
- RODRÍGUEZ ADRADOS, Francisco. «El mito dionisiaco de Las Bacantes». A: *Del teatro griego al teatro de hoy*. Madrid: Alianza, 1999, p. 230-236.
- TAPLIN, Oliver. *Greek tragedy in action*. Londres: Routledge, 2003.
- VERNANT, Jean-Pierre. *L'univers, les dieux, les homes*. París: Seuil, 1999.
- VERNANT, Jean-Pierre; VIDAL-NAQUET, Pierre. *Mythe et tragédie*. Vol. II. París: La Découverte, 1995.
- VÍLCHEZ, Mercedes. *El dionisismo y «Las bacantes»*. Sevilla: Universidad de Sevilla, 1993.
- WILES, David. *Greek Theatre Performance. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- WINNINGTON-INGRAM, R. P. *Euripides and Dionysus. An Interpretation of the Bacchae*. 2a ed. Pròleg i bibliografia de P. E. Easterling. Bristol: Bristol Classical Press, 1997.

II. Edicions usades

- EURÍPIDES. *Le Tragedie*. A cura d'Anna Beltrametti. Traducció de Filippo Maria Pontani, amb un assaig de Diego Lanza. Torí: Einaudi, 2002.
- EURÍPIDES. *Les Bacchantes*. Traducció de Jean i Mayotte Bollack. París: Minuit, 2005.
- EURÍPIDES. *Les Bacchantes*. Edició bilingüe. Traducció d'Henri Grégoire i Jules Meunier. Introducció i notes de Jackie Pigeaud. París: Les Belles Lettres, 2006.
- EURÍPIDES. *Les Bacants*. Introducció, traducció i notes de Joan Alberich i Mariné). Barcelona: La Magrana, 2006.
- EURÍPIDES. *Tragèdies*. Vol. III. Traducció de Carles Riba. Barcelona: Curial, 1982.
- EURÍPIDES. *Tragiques grecs. Euripide*. Traducció, presentació i notes de Marie Delcourt-Curvers). París: Gallimard, 1962.

Imatge de portada:
Pexels Free, Polina Kovaleva

Les Bacants és l'última tragèdia que Eurípides presenta, l'any 406 aC, a les festes de Dionís de Pel·la, la capital del regne de Macedònia, ben lluny d'Atenes. Ell, el descregut que havia estat seguidor de l'agnòstic Protàgores, tanca el seu periple teatral amb una mena d'acte sacramental, una exhibició del misteri que aureola la divinitat. I no pas una divinitat qualsevol, sinó Dionís, aquell que ve de lluny, nascut dues vegades d'una dona i d'un déu molt mascle, de gènere imprecís, fill del llamp, portador de la màscara, senyor de les portes de la follia que son el vi i el misteri de l'altre, doble estímul que els atenesos d'aquells segles atenuaven amb el ritual aigualit del simposi i el ritual sorollós del teatre. I qui gosi anar més enllà, que s'ho rumii: pot acabar esquarterat i mort per la seva pròpia mare.

